



Институтот за општествени и хуманистички науки – Скопје

Магистерски труд

**СОЗДАВАЊЕ НА СТВАРНОСТ: МАСОВНИТЕ МЕДИУМИ
НИЗ ПРИЗМАТА НА МАРШАЛ МЕКЛУАН И ЖАН
БОДРИЈАР**

Кандидат:

Касиопеја Наумоска

Ментор:

Проф. д-р Дона Колар-Панов

Скопје, 2016



Institute for Social Sciences and Humanities-Skopje

Master's Thesis

**CREATION OF REALITY: MASS MEDIA THROUGH THE SCOPE OF
MARSHALL MCLUHAN AND JEAN BAUDRILLARD**

Candidate:

Kasiopeja Naumoska

Supervisor:

Prof. Dr. Dona Kolar-Panov

Skopje, 2016

Овој труд претставува дел од барањата на програмата на втор циклус универзитетски студии на Институтот за општествени и хуманистички науки – Скопје, за стекнување научен степен Магистер по студии на културата.

Кандидат: Касиопеја Наумоска

Комисија за оценка и одбрана:

1. Проф. д-р Дона Колар-Панов, ментор, ISSHS
2. Доц. д-р Викторија Боровска, член, ISSHS
3. Доц. д-р Јордан Шишовски, член, ISSHS

СОДРЖИНА:

АПСТРАКТ.....	4
ABSTRACT.....	5
ВОВЕД.....	6
1. ТЕОРИЈАТА НА МЕДИУМИ НА МАРШАЛ МЕКЛУАН.....	11
1.1. Медиумот е порака (Medium is the message).....	12
1.2. Медиумот како екстензија.....	14
1.3. Проектот Гутенберг.....	15
1.4. Улогата на филмот.....	17
1.5. Медиумите низ времето.....	18
1.6. Моќта на телевизијата.....	20
1.7. Меклуан во современ контекст.....	23
2. ТЕОРИЈАТА НА МЕДИУМИ НА ЖАН БОДРИЈАР.....	26
2.1. Разидување со марксизмот.....	26
2.2. Симболичка размена.....	28
2.3. Изместување на политичкото.....	31
2.4. Медиуми маси симулација.....	34
3. МЕКЛУАН И БОДРИЈАР – ПРИБЛИЖУВАЊА И РАЗЛИКИ.....	38
3.1. Критиката на постиндустријализмот.....	42
3.2. Бодријар и Меклуан – модерност или постмодерност.....	44
3.3. Бодријар и Меклуан – екстаза на комуникацијата.....	62
3.4. Партиципација наспроти симболичката размена.....	65
3.5. Семиургија.....	70
3.6. Имплозија и реверзибилност.....	75
3.7. Ограничувања на Меклуановата и Бодријаровата теорија на медиумите– критиката на Даглас Келнер.....	77
ЗАКЛУЧОК.....	85
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА.....	90

Апстракт

Овој труд е компаративна анализа на создавање на стварноста во масовните медиуми низ призмата на теориите на двајцата големи теоретичари на медиумите Маршал Меклуан и Жан Бодријар. Вклучува изложување на нивните теории за медиумите посебно, а потоа обид да се најде заедничко тло околу прашања поврзани со теоријата на медиуми. И двајцата се влијателни во теоријата на медиуми, дури не би можело да се проведе релевантно истражување за медиуми а притоа да не се земат предвид. Иако нивните теории се различни, постојат одредени точки, или одредено користење на исти или слични концепти, кои ја прават оваа споредба можна. За некои прашања се разликуваат, а во некои точки конвергираат. Целта на овој труд е да се истражат овие точки.

Во 1960-те, Маршал Меклуан се појавува како гуру на само што воспоставената култура на електронски медиуми. Неговата книга *Разбирање на медиумите* (1964) станува славна поради тоа што ги открива основните начела на улогата на медиумите во современото општество, а Меклуан станува еден од најдискутираните и најдебатирани теоретичари на своето време. За време на 1980-те, Жан Бодријар, во одредени кругови е промовиран како новиот Меклуан, како најнапреден теоретичар на медиумите и општеството во таканареченото постмодерно доба. Неговата анализа на новото, постмодерно општество почива на основната претпоставка дека медиумите и симулациите сочинуваат ново подрачје на искуството, нов стадиум на историјата и нов вид на општество.

И Меклуан и Бодријар даваат провокативни тези за улогата на медиумите и новите технологии во конституирањето на современиот свет. Во оваа студија првин ја изнесувам теоријата на медиуми на Меклуан и начините како може да се употреби, за анализа на модерноста и постмодерноста што го поврзува делото на Меклуан и Бодријар. Исто така истражувам како теоријата на медиуми на Меклуан ја формира Бодријаровата теорија и сличностите и разликите. Ги изнесувам, по мое мислење, главните придобивки од нивното дело но истовремено и политичките импликации на нивните теории за медиумите.

Abstract

This work is a comparative analysis of media creation and representation of reality, by the two great theoreticians of media, Marshall McLuhan and Jean Baudrillard. It includes the presentation of their individual theoretical approaches to reality and mass media, and is attempting to find the similarities and differences that could lead to a recognition of common ground on the issues of reality in their media theory. Although, their theories are very different, there are also very similar, with many similarities in theoretical points and in use of same or similar concepts. There are exactly those differences and that intertwining of the theoretical concepts, that made this research ever more challenging, and made the comparative analysis possible.

In mid-sixties, Marshall McLuhan emerged as a guru of the electronic media culture, and his book *Understanding Media* (1964) changed the way the role of media was understood in contemporary society. McLuhan also secured himself a place in the history of media theory, since his media theories are one of the most discussed and debated theories of all time. When during the 1980s, Jean Baudrillard emerged as leading postmodern theorist, he was promoted in certain circles as the “new McLuhan”. Baudrillard was held as taking media theory to new, postmodern, level. His analysis of a the postmodern society and postmodern media rests on a key assumptions that the media simulations constitute a new realm of experience, and represent a new stage of history of society. Both, McLuhan and Baudrillard, offer provocative theoretical proposals on the role of the media and new communication and media technologies in twentieth century, and foresee the tectonic changes to every day life in media saturated society. Their theories not only provide important and influential models of the media as all-powerful and autonomous social forces, but also provide a point of departure for study of media effects on contemporary society. In this study, I engage with McLuhan’s media theory and production of modernity, in order to connect it with Baudrillard’s postmodern media theory, all in attempt to understand the political implications behind their most important theoretical works on mass media.

ВОВЕД

Актуелност на проблематиката на истражувањето

Сите сме свесни за улогата на медиумите во современиот живот. Начинот на кој што влијаат а и во одредена мера го оформуваат нашиот живот со трудот „Создавање на стварност – масовните медиуми низ призмата на Маршал Меклуан и Жан Бодријар“ ќе се обидеме да навлеземе во природата на масовните медиуми преку призмата на овие двајца клучни теоретичари на медиуми. Денес со експанзијата на интернетот, особено на социјалните мрежи допрва станува јасно дека се потребни поголеми напори насочени кон воспоставување на теоретска рамка која би ги објаснила овие галопирачки феномени.

Актуелноста на Меклуан повторно се воспоставува со самиот феномен на интернетот чија појава самиот тој ја има предвидено долго време пред мрежата воопшто да постои. Иако самиот не е современик на добата на електронски комуникации, неговите иследувања можат да послужат како солидна основа на современото поимање на медиумите.

Жан Бодријар пак, од друга страна, со својата опчинетост од моќта на самиот медиум оди уште подалеку од Меклуан во претставувањето на скоро апокалиптична слика за медиумската стварност и иднината на човештвото. Надоврзувајќи се и истовремено спорејќи со Меклуан со своите трудови остава неодминлив белег во создавањето на сликата за современите медиуми, нивната моќ, улога и позицијата на човекот-конзумент во современото општество.

Со анализа на тезите на овие двајца теоретичари се надеваме дека може да се добијат солидни и одржливи заклучоци за тоа што се претставуваат медиумите денес.

Лично сметам дека ставовите на Бодријар можат да се надоврзат на ставовите на Меклуан и покрај тоа што Маршал Меклуан не живее во денешното време на развиен телекомуникациски систем. Затоа во трудот, можеби пристрасно, ставовите на Бодријар се пописатни, најверојатно поради актуелноста на неговата мисла во однос на Меклуан, кој

живеел во време кога телевизијата била актуелен, најнов медиум (а истовремено и не постоеле сателити и самата телевизија не била доволно развиена како медиум). Сепак самиот Меклуан успеал да предвиди, а истовремено и да систематизира, една цела дисциплина, која во голема мера влијае на нашите, а и на животите на идните поколенија. Едноставно е неминовно да се анализира, разговара, работи на темата медиуми, па и научно да се проучува бидејќи е интегрален (ако не и главен) дел од културното опкружување.

Предмет и цел на истражување

Предметот на тезата се корпусите на двајцата теоретичари на културата (со акцент на медиуми) како и импликациите од тие тези за современиот медиумски простор. Каналите на комуникација се повеќе се усложнуваат. Улогата на медиумот е повеќе од само голо пренесување на информацијата.

Се поставува прашањето – Што е стварност во медиумите? Дали таа стварност е втемелена на вистинско случување, на точни податоци, на непристрасно пренесени факти и урамнотежено известување? Се почесто воочуваме дека масовните медиуми создаваат една нова стварност, прикажувајќи случувања во некое ново светло, заборавајќи ги стандардите и служејќи се со нешто друго што не е ниту стварност ниту вистина. Наместо стварноста во медиумите преовладува reality шоуто. Не само како забава туку и како начин на претставување на стварноста.

Цели на трудот – целта на трудот е да се добие подобра слика за медиумскиот простор денес и што тој точно претставува; да се изведат заклучоци од аспект на теоретските согледувања на овие двајца автори во врска со медиумите како такви; да се споредат нивните видувања; да се воочат допирните точки, сличностите како и несогласувањата на

тема медиуми. Со тоа на крај да се дојде до став за медиумите денес во рамки на теоретските позиции на Жан Бодријар и Маршал Меклуан.

План за презентирање на материјата

Овој труд ќе биде поделен во три глави: во првата глава „Теоријата на медиуми на Маршал Меклуан“, ќе се објаснат теориските позиции во Меклуановата теорија на медиуми, како Маршал Меклуан ги разбира медиумите, нивниот историски развој и меѓудејство, начинот на кој технологијата доведува до масовноста и претопувањето на едни медиуми во други и поделбата на „ладни“ и „топли“ медиуми како и поимањето на „окупација на сетилата“, една од клучните тези на Меклуан која дава простор и за толкување на современите, електронски медиуми.

Во втората глава насловена „Теоријата на медиуми на Жан Бодријар“, ќе се претстават тезите на овој француски мислител околу медиумите и нивната моќ и влијание. Неговото раскинување со марксизмот како теоретска подлога за подоцнежните трудови.

Капиталното дело *Симболичка размена и смрт* и подоцнежниот негов развој како автор со познатата *Симулакруми и симулација* со која ја заокружува својата теорија на медиуми.

Воопшто Бодријаровата теорија на симулација и нејзините импликации. Исто така и Бодријаровата теза за „хипер-реалност“ како елемент на функционирање во стварноста.

Во третата и клучна глава насловена Меклуан и Бодријар – приближувања и разлики ќе се обидеме да најдеме допирни точки кај овие две различни теории на медиумите.

Сличностите и разликите во концептите на овие два мислители се тема на трудот. Ќе ја разгледаме модерноста или постмодерноста кај Маршал Меклуан како и радикалната постмодерност на Бодријар. Ќе ги соочиме различните теориски концепти со истакнувањето на разликите, дополнувањата, согласувањата и несогласувањата со цел да се дојде до заклучок со кој би можело низ ваква призма да се објаснат медиумите како феномен на современото живеење. Тука ќе бидат вклучени и согледувањата на Даглас Келнер како релевантен проучувач и систематизатор на постмодерната теорија и неговите ставови околу овие двајца мислители. Лингвистичките совпаѓања на овие двајца

теоретичари даваат можност за спротивставување на нивните концепти, за нивните сличности и разлики.

Методологија на истражувањето

Со оглед на целта на истражувањето како методолошкиот пристап употребен за ова истражување се наметнува квалитативниот, со користење на методите: анализа на содржина и компаративна анализа.

Метод на компаративна анализа - со употребата на овој метод ќе биде дадена подлабока анализа за теоретската рамка.

Метод на анализа на содржина. - Разгледување и испитување на претходно направените анализи, како и анализа на содржина од секундарни извори на податоци.

Како примерни извори на податоци беа користени: *Гутембетрова галаксија*, *Разбирањето на Медиумите* и останатите дела на Маршал Меклуан; *Симулакрум и симулации*, *Симболичка размена и смрт* и останатите дела на Жан Бодријар. Исто така беа користени и секундарни извори на податоци, од странско потекло. Во анализата беше користена и академска литература и студии од оваа област, научни списанија и статии. Со користење на наведениот методолошки пристап ќе се примени систематизирање на светската литература и пракса од различни извори поврзана со теоријата на медиуми особено во врска со набројаните автори.

Истражувачки прашања:

- Кои се сличностите и разликите меѓу теориите или приодите на овие два автори во врска со медиумите?
- Во која мера Жан Бодријар се повикува на теориите на Маршал Меклуан?
- Дали теоријата на Маршал Меклуан може да се примени за објаснување на современата состојба со медиумите?

- Колкаво е влијанието и придонесот на овие двајца автори во областа на медиумите и комуникациите?
- Кои се точките на конвергенција и дивергенција на овие двајца автори?

ТЕОРИЈАТА НА МЕДИУМИ НА МАРШАЛ МЕКЛУАН

Маршал Меклуан (1911 – 1980) на светот му ја презентира првата целосна теорија за ефектите на медиумите и технологиите на комуникација и нивните пошироки импликации во модерното доба. Почнувајќи ја својата кариера како професор по англиска книжевност и критичар, Меклуан го фокусира своето внимание на медиумите кои ја пренесуваат човековата свест преку јазик и зборови. Во опусот на Меклуан големо внимание се обрнува на печатницата, радиото, телефонот и телевизијата и комуникацијата во примарните (базирани на говор) и секундарни (медиумски) орални општества. Со екстензивното истражување на експресивните, комуникативни аспекти на медиумите, тој го проширува полето на комуникативните својства на материјалната култура. Пишува за облека и коли, цигари и мебел, архитектура и разни уреди. Многу од неговите критичари истакнуваат дека е нејасно дали Меклуан се интересира за медиуми и технологија или пак за сите човечки предмети. Самиот Меклуан во средина на шеесетите години кажува дека сите предмети се вид на медиум иако останува нејасно како може проучувач на комуникации да покрие толку широка област. Со својата работа извршил пресудно влијание во сферите на комуникација пишувајќи за улогата на медиумите во современото општество. Особено го следел развојот на електронските медиуми и во своите дела и на предавањата ги објаснувал сличностите и разликите како помеѓу медиумите, така и во пристапот на феноменот на комуникација воопшто. Неговите книги денес претставуваат основа на сите проучувања на медиумите без разлика дали ги фалат или ги критикуваат.

Од самата појава на терминот медиум се подразбира посредник во комуникација иако денеска со поновите проучувања можеме да зборуваме за медиуми многу попрецизно. Првобитното сфаќање е дека медиумот е техничко средство кое овозможува некоја информација да дојде до примателот. Ова сфаќање не го издржува тестот на времето бидејќи секој медиум не е едноставен пренесувач на информации туку и посредник кој поседува свои специфични особини.

Своите тези Меклуан ги базира на едно, за тоа време ново сфаќање на медиумите кои не се само техничко или биолошко средство, радиото и човековиот глас на пример, туку

посредник кој со свој јазик ја пренесува порака, така што истата го губи значењето бидејќи е подреден на јазикот на медиумот.

Медиумот е порака (Medium is the message)

Примерот на електрична светлина може, во врска со тоа, да се покаже поучна. Електричната светлина е чисто известување. Таа претставува, така да се каже, медиум без порака, освен ако не се користи за пишување на некој оглас или име... Сеедно е дали светлината се користи за операција на мозок или за ноќни безбол натпревари. Може да се каже дека овие дејности се на некој начин „содржина“ на електричната светлина, бидејќи не би можеле да постојат без неа. Со овој факт единствено се нагласува дека „медиумот претставува порака“, затоа што конкретно медиумот го вообличува и одредува размерот на човековото здружување и делување. (McLuhan 2008:42-43)

Наведениот пример го покажува начинот на кој Меклуан ги сфаќал медиумите и ја вреднувал нивната улога во општеството. За него медиумите не се само она што непосредно пренесува порака, туку и многу работи што не опкружуваат, а за чие значење не сме свесни. Машината и играта, на пример во основа се медиуми кои имаат своја улога во комуникацијата.

Ваков став како резултат ги става медиумите во центар на социолошко-психолошките процеси во современото општество. Баш поради тоа Меклуан ги дели медиумите на топли и ладни. Поделбата произлегува од сленг со кој зборуваат младите (cool, hot) и е еден од начините на кои Меклуан се обидува да го привлече вниманието на значењето на медиумите бидејќи зад поделбата се крие суштината на неговата теорија. (Eric McLuhanand 1997:148 -156).

„Ладните“ медиуми, според Меклуан, се говорот и сите електронски медиуми. Суштината на ефектот на „ладните“ медиуми е во тоа што тие создаваат толкава задлабоченост,

внесеност кај примателот, при што истиот не е можно да изгради рационален, објективен однос издвоен од стварноста. Електронските медиуми, за разлика од печатените кои се подведени под „топли“, не ја пренесуваат својата порака преку сетилата, туку од рецепторите бараат потполно да се вклучат во процесот на комуникација, односно да се прифатат како свои пораки. На тој начин медиумот станува нервен продолжеток на примателот кој се потчинува на јазикот на посредникот. Информацијата патува до примателот со брзина на светлината креирана од страна на некој телевизиски или компјутерски систем и достапна е скоро на сите.

Доколку печатените медиуми ја пренесуваат пораката преку сетилото за вид, тогаш сите останати сетила се хармонизираат создавајќи на тој начин визуелна култура. Линеарно пратената порака, во која постои редослед одреден од фонетското писмо, му овозможува на примателот на пораката да ја користи својата фантазија во откривање на нови сознанија. Тоа, според Меклуан, довело до раздвојувања во општеството, до разгорувања, меѓутоа исто така и до напредок кој водел до формирање на градовите и до нови научни откритија. Со пронаоѓањето на Гутенберговата преса за печатење пишаниот збор се повеќе добива на значење што претставува вовед во индустриското општество меѓутоа и на поделби внатре во секое општество на многу поширок план.

Денешното општество Меклуан го гледа како општество кое благодарейќи на медиумите, ја сумира својата енергија со тоа што не е свесно за медиумот туку за пораката која сама по себе не е битна бидејќи – медиумот е порака!

Треба да се напомене дека без разлика на генералната поделба на медиумите, секој нов медиум во себе ги содржи медиумите кои му претходат, така што влијанието на едните медиуми врз другите, во суштина се само предности на новите медиуми. Стрипот на пример, како топол медиум, со својот јазик влијае на филмот и телевизијата, иако треба и да се истакне повратното влијание на овие електронски медиуми врз стрипот (кадрирање, сценарио, впишување на текст). Патот од медиумот кој дозволува рационално согледување на информацијата, до медиум кој го преокупира целиот нервен систем е последица на технолошкиот напредок. Првите фотографии, на пример, го менуваат начинот на приемот на информации бидејќи до тогаш сликите биле тие кои ја пренесувале информацијата. Сликата секогаш била уметничка претстава, помалку или повеќе, на некој

човек или настан. Фотографијата истата работа ја поставува како настан или портрет. Додека сликарот ја создавал сликата по сеќавање или врз основа на пишани или други информации, фотоапаратот бил на лице место и документирал одреден настан. Сликата останала тоа што била, меѓутоа фотографијата станала вистина (Eric McLuhanand 1997:160-166).

Медиумот како екстензија

Во основа на секој медиум лежи потребата за комуникација. Комуникацијата е еден вид на непрекината општествена соработка на сите учесници во неа. Таа соработка секогаш се претставува одново и во ново светло, со оглед на тоа дека се менуваат околностите во поедечни фази и етапи на комуницирање, бидејќи поимот на контекстуалност делумно се совпаѓа со процесуалноста на комуникациската постапка .

Овој став се совпаѓа со Меклуановото објаснување на продолжетокот, екстензијата. Тој поим го објаснува со примерот на игрите, кои отсекогаш претставувале преносител на човечките емоции и на духот на колективното, меѓутоа и на индивидуалното сознание за играта како медиум. Доколку се игра кошарка еден на еден и на теренот нема никој друг, тогаш нивната игра е забава и меѓусебно комуницирање. Истата игра подигната на ниво на екипи и пред полн аудиториум е комуникациски настан а сателитскиот пренос на истиот тој натпревар е глобална медиумска атракција. Доколку во исто време се играат неколку вакви натпревари кои ги следат милиони гледачи имаме спрега на кој знае колку медиуми кои секој на свој начин, влијаат на потполно преокупирање на примачите. Меклуан тврди дека баш поради ова и самите игри се смислени (McLuhan 2008: 304).

За да се дојде до опишаниот настан било неопходно технологијата да достигне такво ниво да овозможи сателитски пренос на олимписките игри во Пекинг како најспектакуларен настан. Треба да се нагласи дека медиумите морале да се стекнат со технологија и во рамките на своите можности да создадат свој јазик.

Проектот Гутенберг

Начинот на создавањето, чувањето и пренесувањето на информации постојано се менува. Во таа смисла моментот во кој што живееме е сличен на времето во кое доаѓало до премин од усмена култура на култура заснована на ракопис, а потоа од ракописот на печатењето.

Сите големи смени на комуникациските парадигми проследени се со остри полемики на старите и новите технологии. Во Платоновитот *Федар*, напишан пред близу 2.500 години, Сократ го критикува пронаоѓањето на писмото, сметајќи дека тоа носи привидна, а не вистинска мудрост, според тоа само жив разговорен збор впишува во душата на оној кој има желба за знаење.

Гутенберговата печатарска револуција, како голема револуција на развојот на книгата започнува во петнаесеттиот век, во време кога книгата во Европа станува барана стока, кога во градовите расте бројот на писмени луѓе, кога на студентите им е потребна стручна литература. Печатницата набрзо почнува да освојува и да ја обликува општествената свест и сите сфери на животот. Социо-психолошките и политичките промени од темел ја менуваат европската цивилизација.

Маршал Меклуан во *Гутенберговата Галаксија* (1962) прецизно ги одредува основните насоки на промените кои ги носи Гутенберговиот потфат:

1. Со својата еднообразност, прецизност, механичка изработка, печатената книга е прототип на идното индустриско производство и мотор на стопанството базирано на стоки и пари.
2. Печатењето овозможува луѓето да ги видат своите народни јазици и поттикнува конституирање на нации и национално единство како и зеаднички вредности.
3. На социо-психолошки план, печатницата го поттикнувала и го оформила индивидуализмот. Читајќи ја книгата по сопствен избор, човекот се издвојува од колективната анонимност, стекнува сопствени гледишта и гради критички однос кон стварноста и владеачката идеологија .

4. Помага во законски регулираната организација на ренесансните држави исто како што фонетското писмо овозможило интеграција на Римското царство.(2005:116-130)

Демократизацијата на знаењето и растечката општествена улога на книгата како медиум ќе отвори врата на подем на нови научни методи во епохата на европското просветителство. Меѓутоа како што кажува Меклуан, начинот на кој нешто соопштуваме во голема мера го одредува значењето, содржината и смислата на она што го соопштуваме. Медиумот е порака, а средствата, методите и технологиите за бележење, чување и посредување на знаењето и информациите не се само пасивна амбалажа, туку и активни чинители во комуникацискиот ланец и сложени процеси кои подеднакво ги преобликуваат луѓето како и постоечките технологии (McLuhan and 1997:184-201).

Значењето на оваа Меклуанова далекусежна максима можеме да ја покажеме со примерот на мобилниот телефон како сеприсутно средство за комуникација денес. Пишувањето на пораки на мобилен телефон подразбира брзина, економичност, но и крајно ограничен избор на зборови и изразни средства. Последиците на ова е дека младите луѓе се користат со отприлика двеста зборови и фрази, па во ерата на мобилните телефони тешко е да се замисли пишување на суптилни љубовни писма, на пример. Со кратењето на зборовите и изостанувањето на граматиката настанува еден нов технологизиран јазик, лишен од семантичко богатство и културолошки и духовен потенцијал. Доколку Витгенштајн е во право и границите на нашиот јазик се граници на нашиот свет, очигледно е дека осиромашувањето на јазикот неминовно води до осиромашување на смислата и до губење на хуманата цел на комуницирањето.

Улогата на филмот

Првиот чекор кон технолошкиот напредок на медиумите бил, се разбира пронаоѓањето на филмот. Проблемот кој овде се испоставил, бил можеби ист како и оној кога се појавила фотографијата или како што вели Јуриј Лотман:

Филмот како технички пронајдок, кој уште не станал уметност на прво место бил подвижна фотографија. Можноста да се снимат движење уште повеќе ја зголемува довербата во документарната веродостојност на филмот. (Лотман 1976:13)

Движењето било само третата димензија на фотографијата меѓутоа било уверливо и привлечно милиони гледачи кои ги преплавуваат кината. Треба да се напомене дека сеуште не постои радиото и дека грамофонот е механичка справа. Можеби делува чудно, но радиото доаѓа подоцна бидејќи требало да се создаваат технолошките пречки, предавање и примање на пораката, производството и дистрибуцијата на радио апарати и.т.н. За филм била потребна желбата да се ужива во подвижните слики. Какви и да биле реакциите кон новиот медиум, тој е почетокот на создавање на она што подоцна ќе го добие името *електронски медиуми*, меѓутоа и почеток на градењето на она што Меклуан го нарекува „глобално село“. Или како што ќе каже Лотман:

Три прашања се поставуваат истовремено пред оној што размислува за филмската естетика: Да ли сме соочени со вистинска уметност или станува збор за начин на изразување кој само се допира со уметничките можности? Дали филмот е самостојна уметност (во кој случај би требало да се смести во категоријата визуелни уметности)? Или напротив е точка до која стигнал развојот на останатите шест уметности? За многумина ова последново гледиште е најблиску до вистината: филмот е „тотална уметност“ кон која тежнеле сите други; доаѓа време кога само таа може да одговори на големите колективни потреби....Во суштина целокупната историја на филмот како уметност претставува ланец на откритија чија цел е протерување на автоматизмот од сите врски подложни на уметничко изучување. (Лотман1976:17)

Ваквиот став е многу важен, не само за сфаќањето на филмот како медиум, туку и за разгледување на медиумот во чија основа е филмот. Тој бил првиот медиум кај кого технологијата ја имала одлучувачката улога. Подоцна звучниот филм и она што тој со себе го носи, доаѓа до можноста потполно да го преокупира вниманието на гледачот, а процесот на иновации до ден денес не е завршен (High Definition, Digital, 3D IMAX....).

Медиумите низ времето

Паралелно со технолошкиот напредок течел процесот на создавање на филмски јазик кој ќе го наследи телевизијата. Овде треба да се истакне Меклуановото гледиште на медиумите низ времето за да се дојде до поимот на компресија или имплозија. Филмот според него е наследник на еден „топол“ медиум - реалистичниот роман, кој пак го наследува весникот. Весниците се овозможени од типографијата и така наназад се до првиот „ладен“ медиум – говорот. Ако погледнеме од обратната страна, од пронаоѓањето на филмот кон нашето доба, ќе забележиме дека филмот се оддалечува од пишаниот збор и се повеќе се врзува за „ладните“ медиуми. Така што секој на свој начин учествува во она што се нарекува илузија.

Телеграфот, најстариот медиум заснован на електрична струја, пренесувал линии и точки кои претставувале информација но тој бил ограничен на мал број на корисници и брзо специјализиран за одредени видови на пораки (MacLuhlan 1962:14.) Телефонот е веќе нешто друго. Комуникацијата била двонасочна и го приморувала корисникот со една рака да ја држи слушалката а со другата микрофонот. Таков однос претходно не постоел бидејќи помеѓу примањето и испраќањето на говорот секогаш стоел одреден човек како дел од медиумот и самиот медиум. Радиото, кое својата прва задача како медиум ја имало при потонувањето на Титаник, бидејќи повикот за помош се одвивал преку радио сигнали, се огласил со праќање на линии и точки, исто како и телеграфот, а подоцна му го позајмил звукот на филмот (1962:14). Главна карактеристика на „ладните“ медиуми е дека тие

никогаш не се единствени пренесувачи туку дека се во постојана корелација еден со друг и на тој начин претставуваат нервни продолжетоци на примателот.

Постојаниот напредок на технологијата ќе овозможи телеграфот да прерасне во телепринтер, а телепринтерот во телефото. Колку и да изгледа чудно доведувањето во врска на овие застарени уреди (медиуми), со најновите технолошки чуда, меѓу нив, според Меклуан, постои директна врска (доколку ја тргнеме на страна електричната струја како медиум без порака која им претходи). Телепринтерот е логично продолжение на линиите и точките кои ги обединувал телеграфот. Технологијата била пречка да се дојде до решението за пренос на пораката, меѓутоа и за создавање на една нова врска на зависност од посредник. Повеќе не било потребно да се познава Морзеовата азбука за да се дојде до информацијата. Таа станала достапна за сите.

Меѓутоа, овде се одиграл и уште еден процес кој е од големо значење за разбирање на екстензијата. Со пишување на тастатурата, човекот повеќе не испраќа линии и точки туку букви. Директното пишување создало обратен впечаток од оној на машината за чукање. Производот на пишување веќе не е линеарна порака туку електричен сигнал кој ја продолжува мислата на испраќачот. Секој кој денес се допишува со посредство на компјутерска мрежа не е свесен за поминатиот пат на буквата, зборот или пораката, од удирањето по тастатурата преку техниката, електрониката...до примателот на таа порака.

Од машината за пишување, разработена во *Гутенберговата галаксија* (1962), до глобалната комуникација со поголем број на учесници, по сличен пат е дојдено и до телефотото. Во овој случај веќе не станувало збор за писмо, туку за мали точки што ја оформувале сликата. Пренесени на далечина, тие можеле да бидат печатени во било кој весник независно од јазичните бариери. Тоа веќе не била фотографија добиена по хемиски пат, туку предвесник на електроните кои во снопови ја испишуваат сликата на телевизискиот екран. И како што современите електронски уреди ја исклучиле Морзеовата азбука, од на пример авијацијата, така и телевизијата и сателитскиот пренос на сигналот го потиснале телефотото. Она што се случило со примателите на пораката е сепак поважно. Го научиле јазикот на медиумите и така на секој нов медиум му приоѓале како на нешто нормално и неопходно. Појавата и се поголемото користење на електричната струја довеле до создавање на сосема ново општество кое од индустриско

поминало во фаза на информатичко општество. Согледувајќи од наша перспектива, општеството на крајот од деветнаесетиот и почетокот на дваесеттиот век било, во суштина идеално опкружување, енергија за новите посредници во комуницирањето. Најшироката примена Меклуан, со право, ја сместува во Америка, која тогаш е преплавена со најголем бран на доселеници од сите страни на светот и електронските медиуми добиваат публика како што само може да се посака. Нив не им е неопходно да чујат што зборуваат јунаците од немите филмови, затоа што најверојатно и не би разбрале, туку уживаат во она што се случува на платното. Тие немаат поим како функционира телефонот, меѓутоа можат да повикаат и да бидат повикани. Можат да седат дома и да го слушаат концертот на својот омилен оркестар. Тие учествуваат. Тие се дел од тоа. Нешто мистериозно, непознато, кое што стои зад тие уреди е основниот фактор за врзување на публиката за екстензиите бидејќи: „Таму каде што нема незнаење нема ниту информација.“(MacLuhlan1976:15).

Моќта на телевизијата

Нешто слично се случува и со телевизијата но во една друга средина. Во времето на експанзија на телевизијата, педесеттите години од дваесеттиот век, публиката веќе ги познава јазиците на „ладните“ медиуми. Врз филмот влијаел романот, а во стрипот и журналите Меклуан ги гледа предвесниците на телевизијата. Публиката веќе половина век е во мрежата на своите екстензии и веќе израснале нови генерации за кои тоа е сосема нормален и природен начин на комуникација. Потоа на сцена стапува иновацијата која веќе не е филм а личи на филм, не е радио а можат да се следат вести, да се слуша музика и да се следат сапунски серии. Тоа што сликата е составена од шари на екранот кои се направени од насочени електрони според Меклуан имаат ист ефект како и своевременно мозаикот кој во суштина и не бил слика. Компресијата на медиумите, технолошките продолжетоци, екстензии, претходела на компресија на општеството. Ако фонетското писмо ги поделило општествените заедници, електронските медиуми го имплодираат светот во глобално село.

Меклуан пишува во фаза на експанзија на новите технолошки чуда и бил критикуван поради тоа што на медиумите им дава најзначајна, пресудна улога во развојот на човечкото општество. Некои негови критичари во тоа гледаат заговарање на Орвелови проекции на тоталитарно општество. Меѓутоа денес, кога електронските медиуми го освоија светот, прашањето на „големиот брат“ останува отворено, бидејќи тој може да се препознае во многу настани. Од политиката до економијата, од енергијата до храната.

Прашањето на Орвеловата 1984 не е само прашање на медиумите туку и на енергијата т.е. примателот. Ако учесникот во комуникацијата се сложи со се, тогаш можеме да кажеме дека и Меклуан погрешил или ако од се што зборувал Заратустра (во Ничеовиот *Така зборуваше Зататустра*) го издвоиме само натчовекот, тогаш можеме да кажеме дека и Ниче погрешил. И едниот и другиот говореле во своето време за времето кое допрва доаѓа ускратени од новите сознанија што сега ги имаме, но зборувале за природата на медиумите.

Сметам дека, прашањето на злоупотреба на медиумите во тоталитарни цели не е ново, ниту пак настанало со Меклуановото толкување на технолошките продолжетоци. Тој, поучен од предходните искуства се обидел да го одреди степенот на нивно влијание во иднината. За манипулацијата со помош на медиумите се знае уште од времето на Гебелс и Сталин. Меѓутоа, токму Меклуан го наведува примерот со човекот кој е единствен што знае да чита, па ги става рацете на уши за да не ја наруши туѓата приватност додека ја соопштува пораката. Доколку тоа било можно во примитивното општество со говорот како медиум, што тогаш можеме да очекуваме од најновите „ладни“ медиуми? Ова прашање останува за сите учесници во комуникацијата. (McLuhan 2005:77-83).

Исто така може да се напомене дека тој телевизијата ја прогласил за одлучувачки фактор во политичкиот живот. Пресудните политички ставови ќе ги формулира телевизијата. Веќе претходно спомнавме дека Меклуан пред себе ги имал раните ефекти на телевизијата и електронските медиуми и своите ставови ги базирал на веќе виденото.

Овдека пред сè се мисли на убиството на претседателот Џон Кенеди. Политичките поени освоени во дуелот на двајцата кандидати и речиси директниот пренос од атентатот. Денес имаме сосема поинаква ситуација. Мрежи на телевизиски канали, сателити кои со своите

сигнали ја прекриваат планетата, компјутерски мрежи и нови видови на пренос на телефонскиот сигнал – сè ова е непобитен доказ дека Меклуан бил во право за моќта на телевизијата како алатка во политиката.

Ако ја занемариме непосредната, домашна, опиплива и видлива политичка сцена, преку телевизијата можеме јасно да видиме што се случува на светската. Бомбардирањето на Багдад 1991-ва година директно беше пренесувано со телевизиска екипа од земјата напаѓач. Секаде околу репортерот кој стоеше на врвот на една зграда се гледаа разорни експлозии. Во повеќечасовниот пренос не се гледаа само жртвите и степенот на уништување. Нив гледачите може да ги видат утредента во извештаите, но кој да го гледа тоа кога веќе го гледал директниот пренос. (People, 04, 1991 Vol. 35 No. 4) Без разлика дали се работи за војна, избори, тероризам (овде се мисли за борбата против тероризмот но и на терористите и нивните акции) или за предизборна кампања, први на сцена стапуваат електронските медиуми. Сите заедно со целото свое оружје. Колку е попосакувана целта, толку е пожестока подготовката. Дури подоцна доаѓа пораката која, како што е кажано на почетокот, не е битна бидејќи – медиумот е пораката.

Со новиот напредок на технологијата се појавиле нови екстензии кои од старите ги превземале основите за создавање на нови јазици, така што денес во дигиталната технологија го гледаме она што некогаш и било својствено само на телевизијата.

И, на крај, социјалната функција на спектаклот се исцрпува во фактот дека спектаклот со своето дејство обезбедува акт на идентификација на реципиентот со имагинарните личности, јунаци, главните актери на спектакуларните случувања, кои наместо ние самите, често ги земаат на себе и оние улоги, за кои ние не сме кадар. Со самото тоа се отвора еден долг процес, механизам на проектирање на емоционални тензии на гледачот на таа имагинарно претставена личност, па така масите од реципиенти се ослободуваат од психолошките тензии, исто така како што тоа се случува и во самиот живот, само на многу подобар начин. Катарзата е само друго име за таа функција на спектаклот. (2005:186-201)

Меклуан во современ контекст

Иако Меклуан починал пред појавувањето на персоналниот компјутер во 1981 година, не може да се рече дека неговите согледувања не можат да се применат врз новите, дигитални медиуми, особено интернетот. Како што самиот Меклуан тврдел – не постои медиум без содржина, бидејќи кога би немал содржина не би бил медиум. Телевизорот без програми врз нас не би имал никакво влијание како медиум. Исто така и компјутерот, без софтверот, без програмите (Manovich 2014:79 – 81). Првобитните персонални компјутери го имале овој проблем поради неможноста за поврзувањето со интернет мрежа. Им недостасувале програмите, а со тоа и содржината која се пренесува, како би функционирале како медиум во новата околина. Сметам дека, на некој начин може да се каже дека „софтверот е пораката“. Тој го обезбедува пренесувањето на информацијата. Со други зборови, содржината е суштинска за медиумот.

Десет години по смртта на Меклуан, видео-рекордерот (VCR) ја трансформирал структурата и организацијата на телевизијата во нова содржина. Ја воведува контролата на гледачот (на пример рекламите може да се премотуваат или прекинат на крајот од содржината) за разлика од телевизијата каде што гледачот нема никаква контрола. Во новиот милениум, интернетот ги надминува сите овие претходни „ослободувања“ на медиумите во содржина, бидејќи самиот интернет од нив сите прави содржина. Во деведесеттите години интернетот нуди само текст и слика, додека денес вклучува и телефон (Интернет телефон, Скајп.), радио (Real Audio) и телевизија (Real Video).

Просторот кој се наоѓа на компјутерските екрани е попростран отколку оној на телевизискиот екран и дополнително, самите го креираме и трансформираме со самото користење. Исто како и „акустичниот“ простор на Меклуан во пред-писмената околина. Одиме од едно место на друго на интернет исто како да се движиме низ тој простор, а притоа немаме чувство како да менуваме канали на телевизија.

Тој кибер-простор (cyberspace) и сите што го населуваат е виртуелен. Нашите тела не играат никаква улога во интеракцијата во тој простор. Меклуан забележал дека овој „бестелесен“ ефект го имаме кога разговараме по телефон, слушаме радио или гледаме

телевизија и исто така се прашувал дали има некакво влијание врз нашиот морал. Онлајн партиципиентот е на ист начин бестелесен како и оној на телефонот и од овој аспект интернетот повеќе наликува на телефонот отколку на телевизијата (Levinson 2004:26).

Исто така постојат и гео-политички последици од дигиталната револуција. Меклуан укажува дека електронските медиуми, особено телевизијата, го претвораат светот во „глобално село“. Таа е најверојатно неговата најцитирана метафора. Се забележува сличноста меѓу оние кои го следат фудбалскиот натпревар, на пример, преку телевизија, и оние кои присуствуваат на самиот натпревар. Сепак постои разлика помеѓу пасивната публика (преку телевизиските екрани) и оние кои се фактички таму. Разликата е во тоа дека посетителите на стадионот имаат интеракција помеѓу себе и помеѓу нив и играчите на теренот. Во таа смисла интернетот ја заокружува метафората на Меклуан и ја прави реалност. Онлајн „селанецот“ може да живее било каде во светот со персонален компјутер, телефонска линија, и веб пребарувач и може да се впушти во дијалог, да бара наместо да прима нови вести и генерално да разменува информации исто како жителите на некое село или стадион.

Во времето на интернетот каде што секој може да објави приказна или вест и тоа меѓународно и веднаш, корпоративните управувања со информации полесно замираат. Фактот што тоа може да се оствари во сечиј дом или канцеларија потврдува уште една од тезите на Меклуан (во *Разбирањето на медиумите*) дека дисперзирањето на информацијата создава нови структури на моќ чии „центрите се секаде а границите никаде“. Додека вестите на телевизија или на радио ги чекаме во одреден термин, на порталите се појавуваат побргу. Во печатените медиуми, дури наредниот ден.

Децентрализацијата во ова дигитално доба нуди повеќе од само дисперзирање на вестите. Интернет онлајн книжарницата Amazon.com во рок од само три дена од своето појавување на интернет станува трета најголема книжара во светот, а сега е убедливо најголема поради фактот што на дигиталните книги не им требаат полици со ограничен простор за да ги сместат книгите. Самиот Меклуан тврдел дека печатачот го претвора секој автор во издавач. Во моментот кога технолошки е возможно сам да го испечати делото, без потреба од печатница, авторот сам може да издаде книга. Во тоа време оваа изјава на Меклуан можеби била претерана, поради неможноста самиот автор да ја дистрибуира

фотокопираната книга или поради фактот дека печатената книга, со корици е поприемчива од фотокопираната. Но денес со интернетот се ова станува полесно. Авторите со минимално познавање на хипер-текстуалниот јазик (Hyper Text Markup Language - html) и со мал осет за дизајн на веб страница, можат да направат веб публикации на своите дела. Онлајн страниците можат да бидат исто така атрактивни како и оние на големите корпорации, а универзалната дистрибуција ги прави достапни на сите што имаат компјутер поврзан со интернет (2004:48).

За Меклуан, технологиите и нивната моќ стануваат видливи само кога ќе бидат заменети со нови медиуми и технологии. Во спротивно нивното влијание е скриено и невидливо. Постарите медиуми, потоа стануваат содржина на новите медиуми, како што романот станува содржина на филмот, филмот на телевизијата и според тоа - скоро сите претходни медиуми стануваат содржина на интернетот. Доколку Маршал Меклуан би бил во право, ние денес не знаеме навистина каква моќ има интернетот и бидејќи е во врвот на медиумската сфера, неговото влијание врз поединецот, неговата „прикриена моќ“ и делување како продолжеток допрва треба да ги дознаваме и откриваме.

БОДРИЈАРОВАТА ТЕОРИЈА НА МЕДИУМИТЕ

Фокусот на анализата на оваа глава е културната, а пред се медиумска теорија на францускиот филозоф, културен и социјален теоретичар Жан Бодријар (1929 - 2007).

Фокусот на анализата е неговата теорија за конзументско општество која пред се е деривирана првенствено од неговиот однос кон традиционалната марксистичка теорија.

Раскрстувајќи со Маркс во своите рани трудови, тој гради сопствена социјална и културна теорија базирана на таканаречената економија на знакот. Постојат многу аспекти и неколку фази во опусот и делувањето на Бодријар, а во трудов ќе се задржам на неколку од нив:

- Првата фаза на Бодријар во која се бави со марксовата општествена теорија како појдовна точка за неговата критика.
- Втората фаза на Бодријар каде што ја воспоставува неговата теорија за симболичка размена.
- Ставовите и интерпретациите на Бодријар за медиумите и останатите форми на современо комуницирање и разменување.

Разидувањето со марксизмот

Основната претпоставка од која трнува Бодријар е дека помеѓу политичката економија и претходните системи на социјална организација постои радикален рез. Таа енормна разлика меѓу овој и претходните системи оневозможува политичката економија да се изведе како историски поврзан, насочен процес од претходните форми на организација. Со ова го негира и концептот на историски материјализам и воопшто концептот на историчност во општествениот развој. Исто така постои и огромна, суштинска разлика во политичката економија на деветнаесеттиот век, во времето на Маркс и деншниот доцен капитализам. Бодријар во своите рани трудови тврди дека Марксовото акцентирање на примарната улога на економските фактори и производството во општествениот развој не е во состојба адекватно да ги објасни и пред-капиталистичките и денешното општество.

Кога би се обиделе денес да проблематизираме некоја Марксова поставка земајќи ги во предвид сегашните околности, прва „на удар“ би била самата улога на производството во општеството. Самиот Маркс иако ја поставува нераскинливата врска меѓу производството и потрошувачката, сепак одлучувачка улога му доделува на производството. Во *Предговор кон прилог на критика на политичката економија* вели:

Заклучокот што следи од ова е дека производството, дистрибуцијата и размената не се идентични, туку се делови од една целина, различни аспекти на една единица. Производството е одлучувачка фаза, вклучително контрадикторните аспекти на производството и контрадикторните аспекти на другите фази. Процесот секогаш почнува одново со производство. Дека размената и потрошувачката не можат да бидат одлучувачки елементи е очигледно, а истото важи и за дистрибуцијата во смисла дистрибуција на производи. (Marks 1978; 30)

Така тежиштето во дијалектичкиот процес Маркс го поместува кон производството, додека Бодријар пак кон потрошувачката т.е. конзumerството. Сепак денес процесот на производство е секундарен во однос на конзumerството. Самиот, на пример во *Потрошувачко општество* вели:

Фундаменталниот проблем на современиот капитализам не е веќе производството, туку спротивноста меѓу бесконечна продуктивност и потребата да се лиши од производот. Витална за системот во овој стадиум станува контролата на конзumerската побарувачка, а не само контрола врз механизмите на производство. (Baudrillard 1975:42)

Стоката не служи само за задоволување на потребата туку обезбедува, исто така и социјален статус, особено во модерните општества. Оваа карактеристика на стоката се манифестира во форма на знак. Тука Бодријар воведува „симболичка размена“ како форма на размена која хронолошки и претходи на размената на стоки, а во исто време е доминантна форма на размена во современото општество. Маркс едноставно го миноризира влијанието на културата или на апстрактната, нематеријална размена. Тој критикувајќи ја политичката економија ја присвојува нејзината терминологија. Имплицитната критика и аналитичкиот метод го оневозможуваат Маркс да излезе надвор од рамките на категориите на политичката економија. Така трудот и природата се

редуцирани на вредност, за чија операционализација се потребни средства (технологија). Самата работна сила е детерминанта во вредноста на стоката и во процесот на размена. Така дури и самиот работник се гледа себеси како работна сила, не само во системот на политичката економија туку и во самиот систем на Маркс, кој би требало да го ослободи од истата. Неадекватноста на неговите тези во однос на напредниот капитализам не произлегува исклучиво од неговиот економски детерминизам. Пропустот е и во несогледувањето на растечкиот „процес на социјална апстракција“ кој не се однесува на стоката, туку на знакот. Овој процес бил генериран во рамките на политичката економија за време на ренесансата, но Маркс не го видел поради тоа што и меѓу другото ја задржал визурата на Давид Рикардо - смета Бодријар (Baudrillard 1973: 55-60). Во деветнаесеттиот век во стабилниот буржоаски свет потрошувачот внимателно ја вагал вредноста на стоката наспроти парите, зборовите се однесувале на реални предмети, стоките имале неприкосновена вредност, вредноста на стоката одговарала на потребите, идеологиите се однесувале на реалност. За разлика од современиот живот каде што сретнуваме: „револуција“ во пеглањето, „револуција“ во детергенти, во деветнаесеттиот век тоа било незамисливо. Со еден збор - инкорпорација (реална или имагинарна) на лични квалитети преку купување на стоки. Во секој случај, Бодријаровата критика на економијата на знакот во многу аспекти нуди поконкретна основа за согледување на цела плејада современи протести (црнци, жени, младина...и.т.н.) и критики (конзументство, секс, јазик, медиуми...и.т.н.) доста попрецизно од традиционалниот марксизам (Baudrillard 1972).

Симболичка размена

На почеток да разграничиме што Бодријар подразбира под симболичка размена. Прво тој размислува за симболичкото не како варијанта на знак во класично-лингвистичка смисла (како алегоричка, икона, индикација или сигнал), туку како анти-семиолошки објект. За Бодријар симболичкото е форма на размена која е амбивалентна, нееквивалентна и нередуктивна. Тоа се противи на авторитетот на кодот, а со тоа се противи на интеграција во капиталистичкиот свет и полето на вредност. Кодот пак го деривира од формата-стока

кај Маркс во синтеза со знак опишан кај Фердинанд Де Сосир и е синоним со „хипералност“, „симулација и симулакрум“ и „структурен закон на вредност“.

Симболичката размена и претходи функционално и хронолошки на економската размена на стоки. Во *Огледало на производството*, посебно во делот *Историски материјализам и примитивни општества - Структурална каузалност и примитивците* (1975) Бодријар ги искажува своите сомнежи во марксовото економизирање на општествените односи и според него „повторното пишување на историјата низ призма форми на производство“.

Според Бодријар, марксовата економска антропологија не е во состојба да објасни општества без историја, писмо, или производни односи. Ставот на Маркс е дека економскиот каузалитет оневозможува било каква социјална надградба надвор од граѓата на економската инфраструктура т.е. - базата. Неразвиената антропологија во негово време овозможува вакви проекции кои денес стануваат во најмала рака сомнителни, ако не и неточни. Економската перспектива јасно ги разликува и одделува производните сили во општества кои се потпрени на лов и риболов. За Бодријар во стварноста, спротивно на ова, во примитивните средини производните односи воопшто не изгледаат (ниту се) одделени од општествените, политичките, религиските и роднинските односи. Така не можеме да зборуваме за „производни сили“ во услови кога воопшто нема производни односи или уште не се створиле. А тука е и фактот дека примитивните општества не произведуваат вишок, а можат да го произведат истиот. Западот, конзистентен со разумската логика базирана на свои претпоставки на ова гледа како на аномалија, како на одбивање да се произведе. Ако примитивецот произведува, не е јасно зошто не произведува повеќе, бидејќи производството имплицира проширувачка репродукција на производните сили. Вистината на производството е продуктивност - функција на квантитативен раст. Така што симболичката размена во примитивните општества не се базира на вишок на производство, туку сосема спротивното. Економската размена е остаток од симболичката размена. Овој тип на размена исклучува било какво производство. Предмети од функционална употреба се земаат од сферата на симболичкото, а разменуваните стоки се ограничени и често донесувани од далеку според строги правила. Како да е на некој начин институционализирана оскудноста. Општества кои намерно не произведуваат вишоци на вредност.

Но оскудност не како квантитативна, рестриктивна оскудност на пазарната економија, ниту како антитеза на „изобилие“, туку како услов за симболичката размена и циркулација. Значи „потенцијалното“ производство не е ограничено од социо-културното, туку самата размена е базирана на не-производство и процеси на континуиран бесконечен реципроцитет помеѓу луѓе и строго ограничување на стоки за размена. (Baudillard 1975:70)

Тоа е потполно спротивно на нашата економија која е базирана на неограничено производство на стоки. Форма полна со ритуал како размена на подароци, губиток и добивка без економско пресметување на враќање и компензација, еден тип на симболичка кохеренција на групата со боговите и природата. Дел од жетвата обично се враќа како први плодови на процесот на жртвување и конзумирање за зачувување на симболичкото движење. Над се овој процес не смее да се прекине, затоа што никогаш ништо не се зема од природата без да и биде вратено. „Угодување на духовите“ со контра-подарок или жртва. Давањето и враќањето, подарувањето и примањето, се есенцијални. Размената преку стоки секогаш е симболичка. Не постои производство на корисни предмети преку технолошки средства, ниту преку магија.

Објектите во реципроцитетна размена, чија непрекината циркулација воведува социјални односи, социјално значење, се уништуваат себеси во континуираната размена, без самите да имаат некаква вредност. Во истиот момент кога се прекинува симболичката размена, истиот материјал се апстрахира во корисна, комерцијална и статусна вредност. Симболичкото се претвора во инструментално, било да е стока или знак. Било кој од овие кодови може да биде конкретно инволвиран, но сите се споени во форма на политичка економија, која во целина е спротивставена на симболичката размена. (Baudrillard 1981:125)

Значи самиот симболички реципроцитет исклучува било каква автономност на:

- произведувачот и неговиот производ
- произведувачот и корисникот
- произведувачот и неговата конкретна суштина, неговот труд
- корисникот и неговата конкретна суштина, неговите потреби
- производот и неговата конкретна финалност, неговата корисност (Baudrillard 1981:30)

Овие дистинкции, евидентни во психологијата и политичката економија, се исклучени во симболичките односи. „Универзумот не е дијалектичен, тој тежнее кон крајности, не кон рамнотежа“ (Baudrillard 1991:7). Дијалектичката револуција по линија на начинот на производство е можеби само симптоматски дискурс на оваа поделба. Историскиот материјализам самиот себеси се ограничува да го увиди ова. Не е способен за обмислување на процеси како идеологија, култура, јазик - генерално процеси на симболичкото. Според Бодријар дијалектиката на производни сили и производни односи, постојаната логика на контрадикција, хомогениот простор на позитивно и негативно - севом ова е поставено според идејата дека со формата на капиталистичко производство универзалните процеси се доближуваат до нивната вистина и нивниот крај. Тој тврди дека претходните форми на производство и социјална организација (или не-организација) никогаш не се разгледуваат како автономни или конечни. Дијалектиката ги ограничува само како сукцесивни фази во процесот на револуција, кој е во исто време кумулативен процес на производство.

За Бодријар, знакот е пред сè многу повеќе од конотација на удобството, од додаток на разменската вредност. Тој е оперативна структура што себеси се става на располагање на структурна манипулација. Супер-идеологијата на знакот и општата операционализација на означувачот, опфатена од новите дисциплини: сруктуралистичка лингвистика, семиологија, информатичка теорија и кибернетика - ја заменуваат старата политичка економија како основа на системот. Идеолошката структура што се служи со производство на значење и разлика е порадикална од онаа што се служи со работна сила.

Изместување на политичкото

Капиталистичкиот систем, според Бодријар, врзан за профит и експлоатација, е само еден модалитет, инфантилна фаза на политичката економија. Шемата на употребна и разменска вредност не е веќе ограничена на производство, туку навлегла во сферите на јазикот, сексуалноста и.т.н. Формата не е изменета, затоа можеме да зборуваме за политичка економија на знакот или на пример, за политичка економија на телото, а притоа да не ги употребуваме како метафори. Но центарот на гравитација е изместен. Епицентарот на

современиот систем не е веќе процесот на материјално производство. Не станува збор за ревизија на приоритети, ниту за регресија кон наивен идеализам кој ја преферира репрезентацијата, додека наивниот материјализам ја преферира содржината на производството. Нема што да се избере меѓу овие алтернативи. Системот не дозволува да ни се испречи оваа тешкотија. Тој не фаворизира ниту материјализам, ниту идеализам, ниту база, ниту надградба. Тој опстојува според својот облик кој ги носи овие две во исто време: производство и репрезентација; знаци и стоки; јазик и работна сила. Сега имаме една десублимација на производните сили. Не со намалување на спротивностите, туку напротив, преку логичниот процес на проширена репродукција. Денес, контрадикциите не се веќе во сферата на експлоатација, туку во „демобилизираниот“ и „десублимиран“ сфера. (Baudrillard 1983:45-60)

За обичниот човек постојат институции на социјална контрола во кои производните сили се намерно неутрализирани, затоа што на системот повеќе не му е потребна универзална продуктивност, туку само „да се игра играта“. Додека експлоатираната класа носи насилна спротивставеност (револт кој произлегува од интеграцијата на работната сила како фактор во производството), сепак е на некој начин интегрирана во системот (иако брутално и насилно). Новите пак, социјални групи, *defacto* отпадници, спротивно на ова, ја покажуваат неможноста на системот да го социјализира општеството и динамично да ги интегрира. Овие маргинализирани генерации го носат својот револт врз база на својата тотална неодговорност. Овој револт, го преиспитува системот однадвор. Тие групи се надвор од системот, а самиот тој се обидува да го интернализира проблемот со усвојување на надворешното во својот простор. Надвор од системот, на маргините се раѓа субверзивноста. Додека контрадикцијата (пролетери и капиталисти) функционира внатре во системот. Голема улога играат студентите, младината, однапред дисквалификувана, како и најразлични типови на социјални групации, регионални заедници, етнички, јазички, бидејќи паѓаат во маргиналност, во периферија, поради процесите на централизација и технократска пирамидизација на системот. Паѓаат во зоната на неодговорност. Бидејќи самите се исклучени од играта, нивниот револт цели да се сменат правилата на играта. Оваа позиција на револт не е веќе таа на економски експлоатираните и не цели против изнудување на вишок вредност, туку цели против наметнувањето и хегемонијата на кодот кој ја инскрибира сегашната стратегија на доминација. (1983:62-70)

Конзumerството имплицира и означува едно преминување во форми на стратешка контрола, предвидливост, антиципација, апсорпција на дијалектиката - една општа хомеопатија на системот.

За Бодријар (1991), потребите и побарувачката повеќе одговараат на начини на симулација. Овие нови производни сили веќе не му поставуваат прашања на системот; тие претставуваат антиципиран одговор, контролиран во самото свое настанување. Така системот може да си дозволи луксуз на спротивставености и дијалектика преку игра на знаци - сите знаци на револуцијата, бидејќи ги произведува сите одговори, го уништува прашањето со еден удар. Што и да прави, било кој, може да реагира на системот под свои услови, според свои правила, одговарајќи на свои знаци. Преодот кон овој систем, оваа фаза, претпоставува повеќе од само укинување на конкуренцијата. Ова претпоставува преминување од систем на производни сили, експлоатација, профит, во гигантска игра на прашања и одговори, во комбинаторика каде што сите вредности се кумулативни и се разменуваат според својот знак. Монополот, вели Бодријар, е помалку монопол на сретствата на производство (овој монопол никогаш не е целосен), а повеќе монопол на кодот. Потребите ја губат својата автономија, стануваат кодирани. Самото конзumerство веќе ја нема доблеста на задоволство *per se*. Значи станува збор за мутација на капитализмот, а не еволуција.

Примерот на конзumerство е битен. Во *Во сенката на тивките мнозинства* (1983), Бодријар тврди дека феудалниот систем изумрел бидејќи не наоѓал пат до рационална продуктивност. Буржоазијата знаела како да ги натера луѓето да работат, но исто така за малку избегнала уништување во 1929 година, бидејќи не знаела како да ги натера да конзумираат. Дотогаш било доволно да се социјализираат луѓето со сила, и да се експлоатираат преку нивниот труд. Но кризата 1929 година означува точка на афиксација. Проблемот не бил веќе во производството туку во циркулацијата. Конзumerството станало стратешки елемент. Луѓето се мобилизираат како конзументи, нивните потреби стануваат битни исто како и нивната работна сила. Со оваа операција системот си обезбедува економски опстанок на фантастично проширено ниво. Работата е во тоа што овозможувајќи социјална редистрибуција (пензиско осигурување, грантови, кредити, медицински бенефиции и.т.н.), системот креира илузија на симболичка партиципација

(илузија дека нешто што е земено, исто така се редистрибуира, дава и жртвува). Така конзумирањето никогаш не е вистинско конзумирање до крај, потрошено, исконзумирано (како фестивалите во примитивните општества - фрлање, трошење). Ништо, никогаш не се губи во целост (Baudrillard 1973: 20-35).

Медиуми, маси, симулација

Самиот Бодријар е прилично критикуван од страна на пост-структуралистите во свое време токму поради неможноста да излезе од Марковата терминологија и критика. Етикетата пост-марксист или ревизионист неретко го следела во 70-те години, поради неговото зафаќање со корпусот на Маркс во своите рани дела. Подоцна, од *Симболичка размена и смрт* па натаму, тој навлегува во сферите на: комуникација, кибернетика и медиуми, па така во неговите дела среќаваме користење на терминологијата на Маршал Меклуан како „медиум како порака“ или „топол“ и „ладен“ медиум. Неговата опсесија со природата на медиумот, произлегува од неговата убеденост за клучноста на медиумот во етаблирање на општествените односи и ставот дека :„(...) масовните медиуми со информациите продолжуваат со забрзано уништување на општественото“ (Baudrillard 1991;86).

Медиумите според него не се фактор на социјализација, туку напротив, имплозија на општественото во масите. „Така информацијата ја разлага смислата и го претвара општеството во еден вид на небулоза, која никако нема да доведе до некоја иновација туку напротив, до тотална ентропија“ (1991:86). Настапила нова ера во која новата технологија, медиумот, кибернетските модели, информационите процесори, забавата и индустријата на знаење - го заменуваат индустриското производство и политичката економија како организационен принцип на општеството. Новото општество е општество на хиперреалност и симулација, на претстави, спектакли и игри стануваат негови конститутивни елементи. Структуралната димензија станува се поавтономна додека потполно не ја исклучи референтната димензија и не ја замени на нејзиното место кое останува испразнето со нејзината смрт. Завршено е со референците на производството, значењето, ефектот, супстанцата, историјата, со целата своја елоквенција на „стварни“ содржини кои до тогаш го оптеретуваа знакот со некој вид на корисен пласт и тежина, а

неговата форма со репрезентативен еквивалент. Вториот степен на вредности извојувал победа. Степен на потполн релативизам, општа заменливост, комбинаторика и симулација. Симулација во таа смисла што од сега сите знаци се разменуваат меѓу себе, а притоа не се разменуваат во однос на стварноста. Еманципација на знакот ослободен од „архаичната“ обврска нешто да означува, конечно станува слободен за структурална и комбинаторна игра, во склад со потполна индиферентност и недетерминираност, која го заменува претходниот поредок на детерминирана еквивалентност (Baudrillard 1991):

Симулацијата е екстаза на стварното....во екстаза е објектот во рекламата, во екстаза е и потрошувачот што ја гледа рекламата – испреплетување на употребната и разменска вредност, се до нивно поништување во чистата и празна форма на знакот. (Baudrillard 1991:9)

Целата структура на општеството е хипереална. Во таков универзум не може да се дојде до експлозивни контрадикции, зошто се е дизајнирано и контролирано, па така е оневозможена дури и општествена критика. Затоа Бодријар, толкава одлучувачка важност им дава на мас-медиумите. Токму тие со својата флукуација на знаци доведуваат до неутрализација на стварноста и конституирање на хипереалноста, односно медиумската стварност која е пореална од стварното. „Стварното“ е потчинето на стварноста која ја создаваат медиумите. Така да не постои само имплозија на пораката во медиумите, туку истовремено постои и имплозија на самиот медиум во реалното. Таа имплозија на медиумот и реалноста создава една небулоза, во која веќе не можат да се распознаат дури ни јасна дефиниција и акција на медиумите. Бодријар тврди дека во современото општество доаѓа до информациско презаситување, односно се јавуваат се повеќе информации, а се помалку значења. Бомбардирање со информацијата достигнало толкаво ниво што единствениот начин да се поднесе тој притисок е информациите да се примаат како знаци, со потполно отфрлање на нивното значење. А поединецот, изложен на нова форма на субјективност во која станува обземен од информации, спектакли и екстази, без можност на одбрана или дистанца, се претвора во екран на кој се рефлектираат сите постоечки медиумски влијанија. Ерата на интегритетот, промисленоста, приватното и внатрешното дефинитивно го отстапува местото на ерата на фасцинантното, вртоглавото, моменталното, транспарентното и преекспонираното.

Очигледно, улогата на медиумите во современите, развиени општества Бодријар ја зема во негативен контекст. Тој смета дека под влијание на масовните медиуми доаѓа до гаснење на општественото и претворање во пасивни маси. Ерата на општественото е за него завршена затоа што општествената енергија се исцедила, па така самиот поим го изгубил своето значење. Наместо општествена енергија сега останале само пасивни маси, кои медиумите ги одржуваат во состојба на апатија со непрекиден дотур на информации. „Масата“ е уште еден позитивен термин кај Бодријар што се јавува во неговите подоцнежни дела. Овој термин претставува апсолутна негација на било какво значење. Масата, тврди Бодријар секогаш одбива било каков аскетизам. На пример, во религијата, таа секогаш ја преферира иманентноста на ритуалот, наместо трансцедентноста на идејата. За масата, „царството божје“ секогаш било овде на земјата, во паганската иманентност на сликите. Бидејќи моќта во модерните општества е воспоставена преку замена на реципроцитетот на симболичката размена, со говорот без одговор на функционални објекти, нивното прифаќање без субверзија од страна на масата е свртена во тактичко одбивање - без значење. На масата и се презентирани значења, а таа сака спектакл. Желбата за шоу, за претстава е спонтанa и претставува тотален отпор кон историскиот и политички резон. Неретко сликовит и литерарен, Бодријар користи астрономски аналогии. Ја развива идејата за апатија како форма на отпор практикувана од „масата“, кон сите значења што политичарите би им ги наметнале. Таа станува термин со кој се опфаќаат тие кои го отфрлаат значењето, учеството: Црна дупка во која политичарите зрачат светлина, но истата апсорбира се и не емитува ништо назад. Стратегијата на масите, како одговор на оние кои и наметнуваат значење е претставена како рапидни поместувања помеѓу хипер-конформитет од една страна и барање за субјективност од друга. Ова го поврзува со стратегијата на детето кон барањата на родителите; детското однесување: кога му е кажано „биди одговорен“, и барањето да биде третирано како индивидуален субјект; кога родителите го третираат како дете. Спротивставувањето станува само ефект (Baudrillard 1983:70). Современото општество едноставно се електрифицирало под влијание на компјутерите и медиумите, пренасочувајќи се себе си на електронските помагала, наместо на контактот лице в лице. Сепак медиумите не управуваат со масите. Нивното влијание е двонасочно. Без масите нема медиуми, но и без медиуми нема маси. Не постои надмоќ на една од

страните, туку тие чинат единствен процес (но не дијалектички). Масите, по овој концепт како резултат на имплозијата на значење стануваат толку апатични и инертни што едноставно нивна манипулација станува невозможна, па системот ја губи контролата врз нив. Во никој случај масите не се објект на репресија и манипулација. „Масите знаат дека се немоќни но не бараат моќ“ (Baudrillard1991:97). Самата нивна индиферентност и апатија во однос на политичкото претпоставува неможност за контрола.

МЕКЛУАН И БОДРИЈАР - ПРИБЛИЖУВАЊА И РАЗЛИКИ

Од сите технологии кои денес влијаат на општеството, масовните комуникации имаат најсилно дејство, смета Бодријар. По негово мислење, појавата на масовните медиуми ги изменила нашите животи. Телевизијата, всушност, не го претставува светот онаков каков што е, туку го дефинира светот во кој живееме.

Добата на масовните медиуми создава свет од хиперреалности, а тој свет е создаден од слики кои немаат потпора во надворешната реалност, туку своето значење го добиваат од други слики кои не реферираат на ништо. Практично се наоѓаме во универзум во кој има се повеќе информации а се помалку смисла. Информацијата ги голта сопствените содржини. Медиумите вршат имплозија на општественото во масите. Сите содржини на смислата се апсорбирани во еден доминантен облик на медиумот, така што тој медиум сам по себе претставува настан. Меѓутоа, истакнува Бодријар, не постои само имплозија на пораката во медиумот, туку паралелно се случува имплозија на медиумот и стварното во некој вид на бесмисла. Во вака настанатата бесмисленост не можеме јасно да дознаеме што е медиумот. Според него, како што наведува во *Реквијем за медиумите* (1981) кога Меклуан рекол „медиумот е порака“, не само што ја означил крајот на пораката, туку и крајот на медиумот. Тоа би значело дека повеќе не постои медиумот како посредничка инстанца помеѓу стварното и гледачот. Медиумот е стварност, медиумот е настан, стварноста е укината. Се чини дека Бодријар, како и Меклуан, клучната улога во денешното општество ја дава на медиумите. И кај него економската сфера на општеството се потиснува во втор план, а основниот принцип на организацијата на општеството е посредуван од медиумите и комуникациските технологии. Современите медиуми не само што играат централна улога, туку и го дефинираат светот во кој живееме. Тие ја укинале реалноста, создавајќи хиперреалност која нема потпора во стварноста, таа е сведена на низа слики.

Бодријаровата теорија на симулација и симулакрум, која е елаборирана преку една деценија во серија трудови од *Реквијем за Медиумите* (1981) во *За критиката на политичката економија на знакот* низ *Симболичка размена и смртт*, (1976) па се до *Во*

сенката на тивките мнозинства (1982) и *Симулакруми и Симулација* (1981), примарно е теорија на медиуми. Теоријата како таква не може да се ограничи на уметниците и современата уметничка сцена како што е случај во САД. Токму концептот на симулација во сета своја големина го создава култот на следбеници на Бодријар во Њујорк, на Западниот брег, во Австралија, во Берлин и во Франкфурт каде што неговите дела се сметаат напишани во вистинскиот дух на критиката на масовната култура на Адорно. Токму неговиот статус како култна фигура на маргините на академијата е тоа што го прави споредлив со уште еден пророк на медиумите во Соединетите држави – Маршал Меклуан. Иако паралелата и не е мошне убедлива чисто во квантитативна смисла. *Разбирајќи ги медиумите* (Understanding Media 1964) била продадена во повеќе од сто илјади копии, бројка за која издавачите на Бодријар, Semiotext(e) и Telos Press можат само да сонуваат. Згора на тоа Бодријар не се појавил во *Time*, *Newsweek*, *Vogue*, *Esquire*, *Fortune*, *Playboy*, и *New York Times Magazine*.

Текстовите на Бодријар се полни со референци кон делата на Меклуан. Сепак не е секогаш јасно што значи ова присвојување на Меклуан од 80-тите и каков вид на присвојување е. Дали теоријата за симулација е постмодерно рециклирање на Меклуан за сегашноста во која неговите дела се во голема мера заборавени и неговото име излегува на површина со спомнување на неколку слогани како „медиумот е порака“ или среќната формула за глобално село? Дали Бодријар, со други зборови, само нуди пастиш базиран на амнезија? Или дали Бодријаровата континуирана фасцинација со Меклуан сугерира дека пророштвото на Меклуан дваесет години подоцна се остварило?

Би било лесно да се зборува за враќањето на Меклуан преоблечен во рувото на француската теорија и потоа да се употреби идеолошка критика против двете. Критиката на Меклуан од гледна точка на западниот марксизам и критичката теорија, артикулирани во *Критичкиот самрак* (*The Critical Twilight*) (Fekete 1977:55) на Џон Фекете била битна во периодот кога Меклуан ја советува федералната влада на Канада и слободно се движел низ салоните на извршните директори на Бел, IBM и Џенерал Моторс, и кога култот на Меклуан ги зголемува тиражите на магазините, радио програмите и телевизиските ток-шоуа. Неговиот безграничен оптимизам околу ефектите на електронската комуникација врз човечката заедница и неувидувањето за врската помеѓу

медиумите и економската и политичката моќ, може да се толкува како афирмативна култура, како апологија на бесмилосната технолошка модернизација или барем како наивна политика. Истовремено, ефектите на Меклуановото теоретизирање на медиумите околу политичките стратегии на шеесетите биле се, само не афирмативни.

Сепак денес, Меклуанизмот не е повеќе главна сила во јавниот дискурс, и медискиот цинизам (и афирмативниот и критичниот) го има изместено или заменето медискиот оптимизам типичен на еуфоријата за комуникации во шеесетите. Во овој нов контекст, идеолошката критика на Меклуан, иако не е невалидна, ги става на страна предвидувањата на Меклуан за електронското доба кое допрва треба да дојде. Во *Медиумот е пораката: Инвентар на ефекти* - *The Medium is the Message: An Inventory of Effects*, Меклуан пишува убедливо:

Сите медиуми потполно нè преправаат. Толку се убедливи во своите персонални, политички, економски, естетски, психолошки, морални, етички и социјални консеквенци што не оставаат ниту еден дел недопрен, незасегнат, непроменет. Медиумот е пораката. Секое разбирање на општествена и културна промена е невозможно без знаењето за начините како медиумите работат како опкружување. (McLuhan 1967:26)

Разбирањето како функционира пораката, како оперира во социјализацијата и перцепцијата, во конструирањето на родот и субјективитетот, како ја впишува пораката на телото – овие прашања излегуваат на површина читајќи го Меклуан денес; и понатаму остануваат централни за било кое проучување на медиумите во современиот свет.

Во прилог на Бодријар оди дека тој е еден од малкуте од кругот на францускиот пост-марксизам и постструктурализам, кој ги става медиумите во центарот на теоријата. Додека Меклуановите анализи сеуште служат како референтна точка за понатамошни проучувања на медиумите, барем гледано историски, самата структура на теоријата на Бодријар во крајна линија не делува онеспособувачки во својот *reductio ad absurdum* на моќта на сликата. Неговиот поим на тивка маса на набљудувачи оневозможува било каква анализа на позициите на хетерогениот субјект во чинот на рецепцијата, примањето. Било каква економска или институционална анализа на апаратот на производство на слики,

вклучувајќи ги националните разлики дури и во самите западни општества на масовни медиуми, е застарена поради Бодријаровото поимање за само-генерирачка, монолитна машинерија на дисеминација на сликата. Се чини дека тој прави редукција на историјата на медиумите, на стадиуми на сликата. Овој пристап има повеќе заедничко со платонските или христијанските традиции (каде што се воздигнува духовното наспроти материјалното) отколку со било какво историско сфаќање на медиумите, било тие да се модерни или предмодерни.

Меклуан многу значење му придавал на поимот на глобално село.

Под тоа не подразбирал дека сите наскоро ќе станеме едно големо, среќно семејство, туку дека сите ќе имаме таков капацитет на прибирање на информации што ќе бидеме свесни за сечие движење, во секакви ситуации, од едниот до другиот крај на светот. (McLuhan во Lorimer 1998:18)

Доколку овие теориски претпоставки се точни произлегува дека под влијание на телевизијата како електронски медиум, имаме потполно поинакво општество. Таквата теориска позиција на медиумите им дава клучна улога во формирањето на новото општество, кое според Меклуан е одредено од видот на медиумот со кој се служат луѓето. Оваа теориска струја имала многу припадници, од кои најпознатите се Даниел Бел и Ален Турен. Клучната теза на овие автори се однесува на преминувањето на западното општество од индустриско во постиндустриско доба. Основната одлика на постиндустриското доба е зголемувањето на важноста на знаењето и масовната комуникација во општеството како целина. Образованието и медиумите како главни општествени сили се поврзани и како што може да се забележи во образованието сè повеќе се користат средствата за масовна комуникација. Од друга страна, преку образованието се создаваат услови за понатамошен развој на масовната комуникација преку нови научни пронајдоци. Поради овие причини, индустриската ера се нарекува општество на знаење или информатичко општество, со што го фокусира вниманието на важноста на информацијата. Овие теоретски претпоставки укажуваат на тоа дека производството на информации и сообраќањето на истите претставува основна општествена активност. Некогаш, во индустриските општества, прометот на стоки го заземал местото на протокот на информации. Со оглед на тоа дека авторите на оваа

теориска ориентација укажуваат на огромното значење на медиумите, тие разбирливо се обраќаат најнапред на идеите на самиот Меклуан, прифаќајќи ги Меклуановите претпоставки на поврзувањето на светот со помош на електронски медиуми. Основната разлика помеѓу Бел и Турен од една страна и Меклуан од друга, е во отфрлањето на Меклуановиот поим на глобално село, наместо кој го користат поимот глобален град или глобален метрополис. Оттаму, во глобалната заедница, како што сметаат овие автори, не доаѓа до емоционално поврзување меѓу единките, односно развивање на осет за помош или поддршка како што е случај во примитивното село, туку се воспоставуваат функционални односи заедно со зачувување на културните специфики на помали групи – што е специфично за градска средина. Поентата на ваквите ставови на теоријата за постиндустриско општество е дека глобализацијата по пат на масовните медиуми повеќе води кон мултикултуралност отколку на едноликост како што мислел Меклуан. Според основните поставки на постиндустриските теории на Турен и Бел можеме да констатираме дека овие теории особено, дури и пресудно значење и придаваат на културата и на функционирањето на општеството. Покрај медиумите најважен дел на културата е и образованието. Овие два дела на културата го сочинуваат моторот на општествените промени. Медиумите и образованието се меѓусебно поврзани и со меѓусебно влијание го менуваат општеството.

Критиката на постиндустријализмот

Медиумите играат голема улога, но за разлика од Меклуан кој им дава пресудна улога, во теориите на постиндустријализмот тоа место и се дава на науката. Еден од најистакнатите современи теоретичари секако е Мануел Кастелс. Во 1996-та година го објавува првиот том на сега веќе познатата трилогија *Информациско доба* (2000), каде што ја застапува тезата дека на преминот меѓу вековите сме на прагот на информациското доба.

Индустриското општество настанува и се развива со индустриските револуции, меѓутоа со информационата револуција настанува нова форма на општество кое Кастелс го нарекува вмрежено општество. Ова новонастанато општество го карактеризира централната

позиција на знаењето и информацијата. Според него, во ваквото општество доаѓа до создавање на нови видови на нееднакости, нееднакости во можноста на користење на новите информациски технологии. Разликите помеѓу луѓето во ова општество нема да бидат одредени со пари или количество на слободно време, туку со знаењето кое е потребно да се користат новите комуникациски системи. Кастелс смета дека сите форми на комуникација се засноваат на производство и консумација на знаци. Па според тоа стварноста која ја перцепираме отсекогаш била виртуелна, бидејќи перцепираме преку знаци и симболи. Меѓутоа денешните медиуми за разлика од претходните не произведуваат виртуелен свет, туку свет на вистинита виртуелност. На прашањето што претставува поимот на вистинска виртуелност Кастелс одговара:

Тоа е систем во кој самата стварност (т.е. човековото материјално/симболичко постоење) е целосно опфатена, целосно нурната во виртуелна обвивка од слики, во осмислен свет, во кој појавите не постојат само на екранот со помош на кој функционира искуството, туку самите стануваат искуство. Во медиумот се вклучени сите видови на пораки, бидејќи медиумот станал толку сеопфатен, разновиден и прилагодлив што целото минато, сегашно и идно човечко искуство го апсорбира во еден ист мултимедиски текст. (Kastels 2000: 400)

Важноста која Кастелс ја придава на комуникациите и медиумите можеме лесно да ја воочиме од ставот:

...без анализа на преобразбата на културата под новиот електронски комуникациски систем, целокупната анализа на информациското општество би била погрешна...(2000:358)

Инаку во својата трилогија *Информациско доба* тој се осврнува на своите претходници кои пишувале за масовните медиуми, со посебен осврт на незаобиколниот Маршал Меклуан, истакнувајќи ја важноста на неговите идеи, меѓутоа исто така обрнувајќи внимание на нивната историска надминатост. Во меѓувреме се случиле многу технолошки промени, се појавил компјутерот, потоа интернетот и сателитската телевизија. Сите овие појави довеле до значителни промени во општеството, а една од најзначајните последици од новите технологии е диверзификација на масовната публика. Кастелс во *Информациско*

доба нашироко пишува за овој проблем. Имено, со зголемувањето на бројот на телевизиски канали, со појавата на интернетот како интерактивен медиум во кој поединецот ги бира сајтовите кои ги следи, далека исчезнува масовната публика делејќи се на помали сегменти. Ова претставува еден од важните општествени процеси со несогледливи последици, кој раните теории на масовна култура ги прави застарени и несоодветни на новата општествена стварност.

Бодријар и Меклуан – модерност или постмодерност

Во спротивност со споменатите теории за постиндустриско општество и теоријата на информациско доба на Кастелс, која преодот од една во друга ера ја гледа како континуиран процес, се јавува постмодерната општествена мисла. Постмодерните теоретичари сметаат дека дошло до радикален прекин помеѓу добата на модерната, која траела до Втората светска војна и постмодерното доба во кое нема ништо заедничко со претходната епоха. Жан Бодријар, како еден од водечките теоретичари на постмодерната, кој на медиумите им посветил многу простор во своите трудови тврди:

Настапува нова ера во која новата технологија, медиумите, кибернетските модели, информационите процеси, забавата и индустријата на знаењето, го заменуваат индустриското производство и политичката економија како принцип на општеството. (Baudrillard 1991:83)

Секоја идеолошка критика на претставите за пол или раса, на политиката на претставување на различни светови на овој свет преку слика е исклучена поради идеолошката критика, дури и кога вистината и реалното стануваат нестабилни, таа мора да продолжи да се потпира на некоја разлика помеѓу репрезентациите и да ги анализира различните врски со доминација и потчинетост, нивните натписи на моќ, интерес и желба. Бодријаровото општество на симулација не дозволува вакви дистинкции, одржливост на било која идеолошка критика. Доколку шеесетите години на дваесеттиот век ни го дале „крајот на идеологијата“, осумдесеттите го даваат наводниот крај на идеолошката

критика. Критиката на идеологијата на Бодријар е потребна бидејќи теоријата на симулација не нуди ништо освен утехата на инстант интелектуалното задоволство на оние кои не се заинтересирани во разбирањето на медиумите или во анализирањето на медиумите како возила на идеологијата. Симулацијата, најпосле може едноставно само да биде најнова верзија на идеологијата за крајот на сета идеологија.

Дури и самите текстови на Бодријар да се симулации (како што кажуваат многу од циничните апологети на неговите трудови), сепак мораме да заклучиме дека овие симулации афирмативно учествуваат во оперирањето на систем кој, според Бодријар, само го симулира реалното за да задржи *status quo*. Ако симулацијата веќе станала целосна, тотална, тогаш единствената позиција која му останува на критичарот е да прогласи - за што станува збор (what is the case). Ако не е возможно да се оди надвор од симулацијата, тогаш прашањето што се поставува е налик на прашањето за Бог или прашањето за вистината: недокажливо но исто така и непорекливо или нерепрезентативно, според тоа во очајна потреба да се симулира, да се сокрие вистината дека не постои Бог и вистина. Бодријар го започнува *Прецесијата на симулакрумите* (The Precession of Simulacra), водечкиот и можеби највлијателен есеј во *Симулакруми и Симулација* (1991), со дискусија за смртта на Бог. Дали симулакрумот на Бог сугерира дека:

(...)на крај никогаш не постоел никаков Бог; дека само симулакрумот постои, единствено што самиот Бог претставува е свој сопствен симулакрум.(1991:8)

Бодријар користи иконокластичен бес против сликите за да ја расветли моќта на фасцинацијата извршена од симулакрумот низ вековите. Текстовите на Бодријар можат да се читаат и како своевидна демистификација на марксизмот и психоанализата, како разобличување на вреднуваните концепти како труд и употребна вредност, желба и несвесно, реално и имагинарно, општественото, политичкото, комуникациите, информациите и.т.н. Дури и да не ја прифатиме претпоставката на Бодријар дека симулакрумот станал тотален израз преку неговото тврдење:

реалното не е само она што може да биде репродуцирано, туку она кое е секогаш веќе репродуцирано. Хиперреалното.... кое е целосно симулација“ (Цитат од корицата на *Симулакруми и Симулација*)

Сепак тензијата помеѓу симулацијата и репрезентацијата е услов без кој не се можни проучувањата на медиумите. Една од целите на овој труд меѓу другото е и да се покаже како некои од најдискутабилните модели во Меклуановата теорија на медиуми повторно се појавуваат во делото на Бодријар, иако во значително изменета форма. Така целта не е да се покаже дека Бодријар го „ограбил“ Меклуан, туку да се постави траекторија од афирмативниот оптимизам за медиумите од 1960-тите, до подеднакво афирмативниот медиумски цинизам во 1980-тите. Цинизам кој ги прекинува сите врски со просветлениот модернизам во потрага по апокалиптично блаженство. Може да се каже дека теоријата на симулација е стратешка точка на артикулација на тој цинизам, просветлена лажна свест, која ја анализира Питер Солтердајк и ја поставува како доминантен мајндсет во ерата по шеестите (Solterdijk1987:77-80).

За почеток, корисно е да се знае дека Меклуан потекнува од школа на литературна критика. Тој бил професор по англиски во Торонто. Неговиот метод на толкување на општествените феномени и историјата на технологијата на медиумите е под силно влијание од траекторијата на Новата Критика од Ричардс и Елиот и со нив го дели емпатичното ставање во преден план на митот. Бодријар, од друга страна после соочувањето со новите форми на конзумерска и медиумска култура во шеесетите, го напаѓа дискурсот на класичниот западен марксизам вклучувајќи ги и позициите на ситуационизмот, со помош на структуралната лингвистика и теориите за означувањето.

Во сличен манир, Меклуан го нападнал непријателството на традиционалните хуманисти кон медиумите и модернизацијата и нагласувал дека задачата на хуманистите е повеќе од литературно проучување на традиционални или модерни текстови, дека повеќе не е можно да се присвои стоењето настрана и дистанцираната улога на писмениот западен човек. Она што лингвистичката теорија претставувала за социологијата на Бодријар, популарната култура и медиумите го претставувале за културната критика на Меклуан – средство да се нападне хегемонскиот дискурс на нивните соодветни дисциплини. Како што Бодријар го прогласувал крајот на политичката економија, така Меклуан трвдел дека ерата на описменувањето, Гутенберговата галаксија, завршува во електронското доба. Додека Бодријар се фокусираше на процесите на означување во јазикот и сликата, отпрвин проширувајќи ја марксистичката критика на реификација и комодификација а потоа (во

подоцнежните трудови) ја отфрла истата, Меклуан ја носи културната критика во просторот на популарната култура, потполно ја напушта литературата, но сепак останува верен на своето ново критичко наследство со привилегирање на медиумот во однос на пораката. Меклуан точно препознал дека критиките на технологијата и на медиумите од страна на хуманистите најчесто доаѓаат како реакција на огорченост и од целосната идентификација на книжевната висока култура. Неговиот основен проект во доцните педесетти и раните шеесетти години бил по прво да ги разбере медиумите отколку целосно да ги отфрли. На медиумите никогаш не гледал како на закана и во тоа се разликувал со поконзервативните критичари како и од нео-марксистите како Адорно. Основната закана и опасност за Меклуан е да не се разбере медиумот. Во почетокот неговото сфаќање тешко можело да се разликува од рекламирање. Неговата порака – од другата страна на медиумот – била едноставна: чувствувај се добро, заборави ги своите стравови, предади се на медиумот, остани cool и се ќе биде во ред. Во интервјуто за Плејбој во 1969-та година кажува:

Неизбежно е дека вртлогот од движењето на електронски информации ќе не расфрла наоколу како чепови низ бурно море, но доколку останеме cool, додека се приземјуваме во вртлогот, проучувајќи ги процесите како што ни се случуваат и што можеме да направиме околу тоа, можеме да успееме (come through). (McLuhlan 1969;158)

Кај Бодријар не сме расфрлани наоколу како чепови низ бурното море. Условите се влошиле и ние сме проголтани од црна дупка, имплозија - астрофизичкиот еквивалент на „проголтување“ во ничеанскиот дискурс на масовната култура. И покрај разликите, сликите и метафорите за природни катастрофи и астрофизика се наоѓаат и кај Меклуан и кај Бодријар.

Навистина, многу од клучните термини на Бодријаровата реторика се појавуваат на првата страница на главното дело на Меклуан *Разбирање на медиумите*.

После три илјади години експлозија, со помош на фрагментарни и механички технологии, западниот свет имплодира. Во времето на механичката ера сме ги продолжиле нашите тела во просторот. Денес... сме го продолжиле нашиот нервен

систем во глобална преградка, со тоа укинувајќи ги и просторот и времето. Брзо и приоѓаме на последната фаза на екстензија на човекот – технолошката симулација на свеста...(McLuhan 2008:19)

Идејата дека технологијата е екстензија на човековото тело е позната од антропологијата и историјата на технологијата. Кај Меклуан е ново тврдењето дека сме сведоци на светско поместување на парадигмата од екстензија и експлозија кон имплозија, од експанзија кон надвор, во изблик кон внатре. За Меклуан, оваа смена на парадигми се должи на поместувањето од механички кон електрични технологии. Тој оди понатаму и го поврзува поместувањето во технологиите кон еден друг бинаризам, оној на топли и ладни медиуми кој го спомнавме, а наликува на дистинкцијата помеѓу модерните и примитивните општества кај Леви Строс. Она што јасно произлегува е дека овие два пара бинарности (експлозија/имплозија и топло/ладно) водат кон историска периодизација на културни стадиуми, за кои Меклуан вели дека се остваруваат, дури и дека се детерминирани од промени во комуникациската технологија. Антрополошката идеја за културата како систем на комуникација, повторно се испишува во однос на современите комуникациски технологии. Меклуан изолира четири фази на културна историја: првата, „примитивна“ - племенското општество, соол аудитивна култура со усна технологија на говорот; втора, топла визуелна култура со технологија на фонетски писмена форма; трета, уште потопла, визуелната култура со механичка технологија на печатење (Гутенберговата галаксија); и четврта, враќање кон кул културата на едно повисоко ниво, што претставува аудио-тактилна култура со електрична технологија на телевизијата и на компјутерот.

Постојаното прашање во овој шаблон е во подемот и падот на визуелноста и Меклуан ја поврзува визуелноста со линеарен континуитет, униформност, апстракција, и индивидуализација. Оваа култура на визуелност се карактеризира со поделба, дистанца, отуѓеност, и дисоцијација на сензибилитетот - реификација, како што раниот Бодријар би го нарекол со Лукач и Дебор. Оваа култура на визуелност, современост со други зборови, бива заменета од страна на култура на инклузивност, митска и интегрална култура, во која „електричната брзина ги спојува сите општествени и политички функции во ненадејна имплозија и во која „електронски контрахирањот свет е ништо повеќе од едно село“. (2008;20).

На површина излегуваат очигледни тешкотии во врска со Меклуановото тврдење дека телевизијата на некој начин ја иницира ветената земја на аудио-тактилната пред-визуелна култура. Може да се каже дека Меклуановата дефиниција за телевизијата од шеесеттите како ладна била поставена врз база на карактеристиките на медиум кој сеуште бил во зародиш. Слабата дефиниција на сликите и нивната мала димензија, карактеристики кои веќе не се својствени за ерата на телевизори со висока резолуција и големи домашни екрани. Уште еден фактор мораме овде да споменеме кој што има врска со рецепцијата. Спротивно на филмот, кој според Меклуан го изолира гледачот, телевизијата има моќ да создаде заедница. Го ретрибализира светот, го враќа во состојба на племиња.

Карактеристиките кои Брехт и Бенцамин ги припишувале на филмот како вид на колективизаторска рецепција, повторно испливуваат на површина во Меклуановиот модел, овој пат преку телевизијата, со таа разлика дека социјалистичката визија за колективна рецепција се заменува со идејата за телевизијата како племенски тапан. Но овде не е во прашање историјата, ниту историјата на медиумите, ниту историјата на човековата природа. Во прашање е митскиот шаблон на паѓањето и спасот. Во крајна линија четирите стадиуми на културната историја може да се заменат со три, со спојување на двете средишни фази на визуелната култура (фонетската и Гутенберг) во една ера на описменување. Така излегуваме со тројството: трибализам (ладно), детрибализација (топло) и ретрибализација (ладно). Телевизијата не втурнува во ера на пост-писменост. Имплोजијата и фидбек циклусите ја заменуваат експлозијата и линеарноста. Интеграцијата ја заменува фрагментацијата. Културата на западниот хуманизам, која во суштина е култура на просветителство – исчезнала. Така Меклуан во воведот на *Разбирање на медиумите* пишува:

...аспирацијата на нашето време за целовитост, емпатија и длабочина на свесноста е природна додавка на електронската технологија... Одеднаш сме желни предметите и луѓето своите битија да ги прогласуваат тотално, во целина. Во ова ново однесување се наоѓа голема судбина – судбина која ја засега хармонијата на се што постои. Таква е судбината во која оваа книга е напишана. (2008; 21)

Митскиот шаблон на библискиот пад и избавување мора да се гледа во својата католичка смисла. Како Меклуан наместо да нуди теорија на медиуми, всушност нуди теологија на

медиумите во својата најконкретна и најтехнократска форма. Бог е крајната цел на имплозијата. Бодријаровото интересирање за делото на Меклуан почнува во далечната 1967-ма година, кога пишува осврт на францускиот превод на *Разбирање на медиумите* во левичарското списание *L'Homme et la societe* (1967 п.5:227). Овој осврт е интересен поради тоа што не само што содржи критика на Меклуановиот медиумски идеализам од гледна точка на марксизмот и историската социологија, туку и веќе одразува знаци од Бодријаровата подоцнежна фасцинација од Меклуановите главни постулати. Оваа фасцинација се огледа попрво преку стилот и реторичките стратегии на Бодријар отколку преку самите аргументи. Ова потценување не се однесува само на конзервативните ламентирања за опаѓањето на културата, туку подеднакво е насочено и кон монолитските теории на медиумите на левицата. На ниво на експлицитна расправа, сепак Бодријаровата критика на Меклуан е бескомпромисна и немилосрдна:

Евидентно, постои едноставна причина за овој (Меклуановиот) оптимизам: тој е базиран на тотален неуспех да се разбере историјата, попрецизно да се разбере социјалната историја на медиумите. (Baudrillard 1967:229)

Со фокусирање исклучиво на инфраструктурните револуции на медиумите Меклуан, според Бодријар ги игнорира: „сите оние историски конвулзии, идеологии и извонредната упорност (дури и препород) на политичките империјализми и бирократски феудализми во оваа ера на забрзана комуникација и партиципација “(1967:230)

Прашањето што се поставува е, дали навистина не би можеле овие Бодријарови критики кон Меклуан пред-68-ма да ги спротивставиме со неговите подоцнежни текстови за медиумите. Најпосле, целата Бодријарова критика на марксистичката парадигма на производството го претпоставува издигнувањето на телевизијата како културно доминантен апарат.

Репрезентативниот код континуирано и бесмислено се репродуцира. Неговата теза е дека сферата на означувањето е формално идентична на сферата на размена (со означеното врзано со означувачот во референт, како што и употребната вредност е врзана со разменската вредност во класичниот марксизам); неговото истовремено откритие на она што го нарекува политичка економија на знакот, со поставката дека формата на стоката не

е веќе во центарот на општествениот ситем, туку дека структурата на знакот е вгнездена во формата на стоката; па се до неговата теорија на симулација која прогласува крај на сите и било какви политички економии, крајот на референтот, на реалното, на политичкото, на општественото –целото ова теоретизирање се чини не е возможно без влијанието на телевизијата. Со ова се мисли на телевизијата како апарат и механизам на симулацијата, телевизијата како мрежа која ги интегрира токовите на означување и информација со оние на стоките за широка потрошувачка, и дека конечно го исцрпува реалното од стоките и настаните, редуцирајќи ги на многу слики на екранот кои реферираат исклучиво на други слики. Секако, доколку постои технолошки детерминизам, медиумски детерминизам кај Бодријар тој е многу посоефистициран од Меклуановиот со тоа што не ги игнорира дискурсите на социалната теорија и политичката економија, туку тврди дека работел низ нив и ги потрошил. Очигледна е уште една голема разлика: Бодријар го заменува незаузданиот медиумски оптимизам кај Меклуан со дистописка визија слична на онаа кај ситуационистите и по пат на екстензија, до критиката на културната индустрија на Адорно:

Накратко, се создава разгранет универзум на медиуми кои се хомогени во нивниот капацитет како медиуми и кои меѓусебно се означуваат еден со друг и секој меѓусебно реферира. Секој еден реципрочно е содржината на друг; навистина, на крај ова е нивната порака – тоталитарната порака на конзументското општество.... Технолошкиот комплекс, сепак, содржи и одредена заповедна порака: порака за конзумирање на пораката, за спектакуларизација, за автоматизација и валоризација на информацијата како стока, за глорификација на содржината третирана како знак (во овоаа смисла, рекламирањето е современ медиум *par excellence* (McLuhan 1967:230).

Бодријаровата подоцнежна теорија на симулација може да се смета за логично продолжување, продолжување во вертиго на претпоставките на ситуационистите, дека кога реалноста систематски се претвора во спектакл, самиот спектакл станува реалност. Постои една главна разлика меѓу ситуационистите и раните трудови на Бодријар и од друга страна подоцнежната теорија за симулација што вреди да се истакнат.

Во доцните шеесети Бодријар, како и останатите ситуационисти, сеуште се потпирале на концептите како реификација и алиенација како што се развиени во делата на Лукач и Лафабр. Во својот осврт на *Разбирање на медиумите*, Бодријар, на пример Меклуановиот слоган „медиумот е порака“ го нарекува „единствена формула на алиенацијата во технолошкото општество“ (1967:230).

Концептите како реификација и алиенација се разбира сугерираат и состојба на нереификувано или неалиенирано кои можат да го обезбедат посакуваниот простор за политички и симболички отпор. Иако денес, во последните години е во мода ваквите концепти едноставно да се отфрлат како есенцијалистички или концептуално ретрогардни особено од постмодерните теоретичари, ова не е случај кога зборуваме за начините на кои се критикувала реификацијата или алиенацијата во доцните шеесети од дваесетиот век.

Нереификуваните и неалиенираните не би се барале во некоја апстрактна и универзална суштина за „човек“, надвор од општествените и историските детерминанти. Отпорот би дошол најнапред од оние групи кои се незастапени, исклучени од репрезентацијата, маргинализирани и редуцирани на нулти степен од хегемонискиот код, каде што нивниот глас не се смета или никогаш навистина не се слуша. Ваквите општествени групи (младина, студенти, жени..) не само што би барале поголема репрезентација во кодот, туку тие би го нападнале самиот код, или барем така се мислело. Се полагало надеж за бунт, автентичност, политичка опозиција во еден вид на „семиолошко бандитство“ од страна на „проколнатите од кодот“.

Откако овие надежи биле задушени со исчекорите на политичката реставрација во седумдесеттите, Бодријар станува многу покритичен кон дискурсот на маргиналност и алиенација и почнува да го интерпретира маргиналното како проста симулација на отпор која е создадена во стварноста токму од главниот код. Така во *Сенката на тивките мнозинства* тој ја отфрла замислата дека во микро-желбите, малите разлики, несвесните практики и анонимните маргиналности, може да се најде нов извор на револуционерна енергија. Целта на Бодријаровата критика во оваа книга примарно се Делез/Гатари и Фуко.

Но отфрлајќи ги политичките теории за маргиналните и ослободувањето на желбата, тој сепак останува амбивалентен во својот третман на Другиот на маргиналноста: масите,

масата како тивко мнозинство, масата како реципиент и објект на медиумите, објект на анкети, тестирања, референдуми, се на се масата како проектирачки екран на дискурсот на моќ. Текстот главно се движи помеѓу цинизам и одобрување на молчењето. Но сепак, кај Бодријар се наоѓа негово одредено вложување на емпатични идеи за одбивање и отпор кај молчењето на масите. За него масите се пагански, анти-трансцендентални, антиверни, анти-Бог. Тој го глорифицира нивното одбивање на значењето како одбивање на индоктринацијата од страна на медиумите. Тој ја опишува желбата на масите за спектакл наместо за значење како „позитивна бруталност“ на индиферентноста. Молчењето го гледа како одбивање на фикцијата за било каква реална размена, како протест основан на признанието дека модерните медиуми ја инхибираат и спречуваат размената, одговорот, партиципацијата *per se* (Baudrillard 1983:40).

Рационализацијата зад Бодријаровата парадоксална валидација на молчењето на масите и на нивниот отпор кон значењето многу јасно и убедливо е покажана во *Во сенката на тивките мнозинства* во краткиот есеј *Имплозија на значење во медиумите*. Овде Бодријар зборува за „дупло слепите“ во нашиот однос кон културата на медиумите, споредувајќи го со дуплите стратегии кои ги користат децата кога имаат спротивставени барања од возрасните. Од една страна можат да бидат автономни субјекти, а од друга страна може да слушаат.

Се разбира, Бодријар е многу далеку од Меклуан кога на масите им припишува потполно разбирање на Меклуановите базични претпоставки за медиумите на масите и истовремено свесен отпор кон медиумите. Но сепак тој и не се држел за претпоставките долго време. Со тресесијата на симулакруми, секоја идеја за отпор исчезнува и останува со монолитна визија за современата култура, идеја која се чини обратно на Меклуан, но сепак врз база на Меклуан. И во Бодријаровата *Фатални стратегии* (1983), Меклуановата „еуфорија“ се враќа како екстаза на комуникацијата (1983:13), која наликува на мешавина од Дионизијски хаос со американското „повеќе е подобро“. Неконтролиран технолошки детерминизам кој себеси се трансормира во фантазмагорија на екранот.

Нешто се изменило и фаустианскиот, прометејскиот (можеби едиповиот) период на производство и потрошувачка му ослободува пат на „протејска“, променлива ера на мрежи, кон нарцистичката протеанска област на конекции, контакти, непосредна

близина и генерализиран интерфејс кој доаѓа со универзумот на комуникација. Со телевизиската слика...нашето сопствено тело и целиот универзум околу нас стануваат контролен екран. (Baudrillard 1983: 136)

Се разбира, би можело да се каже дека тоа што го проповеда – се случува: ерата на симулакрумот, мапата и претходи на територијата. Во *Фатални стратегии* не ја репрезентира реалноста туку текстот може да се чита како симулирање на она што допрва доаѓа. Меклуановото периодизирање и неговото сфаќање на светот на комуникации како тактилен свет на контакти, врски и фидбек, се разликува од Бодријаровиот визуелен свет на сцената и огледалото.

Впечатливо е да се види како Меклуановата голема историска шема е преработена кај Бодријар од средината на седумдесеттите. Во овој осврт на Меклуан од 1967-ма, Бодријар за канаѓанецот го кажува следното :

Секои десет години американската културна социологија излачува големи ненасочни шеми во кои дијагоналната анализа на целата цивилизација завршува со враќање кон современата американска реалност како имплицитен *telos* и модел за иднината. (1967:227)

После одредено време, овој вид на американска културна социологија евидентно стасала и лично до Бодријар и европската фантазмагорија *Америка* доминира во Бодријаровиот дискурс (подобрена, и со нејзините ефекти за перцепија и искуство). Во својата книга од 1986-та *Америка* станува збор за дискусии за Дизниленд и Вотергејт на начин како за кулите близначки од Светскиот трговски центар, па се до филмот *Апокалипса сега*. Крајниот референт на Бодријаровите дискурзивни симулации за Соединетите држави т.е. за имагинарните САД, Америка е парадигма и *telos* за теоријата на симулација како што и била парадигма и *telos* за Меклуановата теорија на електронското доба. Но паралелата оди понатаму. Веќе во *Симболичка размена и смрт* (1976) и потоа повторно во *Прецесија на симулакрумите* (1981), Бодријар ја чита историјата како сукцесивни стадиуми на симулакрумот, исто како што Меклуан ја чита историјата како функција на промените во технологијата на медиумите. Овде е интересно да се истакне дека во 1976-та година периодизацијата на симулакрумите сеуште е поврзана со марксистичкиот дискурс на

вредноста, додека во подоцнежните текстови сукцесивните фази на сликата се дискутираат во теолошки термини – уште едно повторно приближување со Меклуан.

Според Бодријар постојат три фази на симулакрумот кои кореспондираат со три фази на историјата на законот на вредностите. Првата е предкапиталистичка фаза на природниот закон на вредност во која земјиштето е носител на вредноста. Втората е капиталистичката фаза, во која (како што е опишана од Маркс), разменската вредност на стоката ја доминира употребната вредност. А третата фаза е, како што кажува Бодријар, структурен закон на вредност во кој капиталот почнува да лебди слободно во еден вид на лингвистичка комбинација од знаци, ги проголтува сите претходни детерминанти на вредност: употребната вредност, производството на значење, цел, вистина. Она што останува е свет на универзална симулација во која капиталот функционира како гигантска машинерија на обезвреднување. Бодријаровата теорија на симулација како теорија за последната фаза на разој на капиталот, се разбира е теорија на катастрофа и нихилизам, ничеански нихилизам со помошта на технологијата, ТВ екранот и компјутерот.

Ова може и не е во духот на Меклуан, но сепак да напоменеме дека имплозијата на Бодријар не е „катастрофична“ во вообичаената смисла на зборот, туку сугерира нешто како искупување во хиперреалноста (Baudrillard 1983:68). Повторното приближување со Меклуан продолжува во втората фаза на редот на симулакрумот. Како што нагласивме претходно, постои дискурзивно поместување во Бодријаровата теорија на симулација. Категориите на политичката економија, дури и на политичката економија на знакот, исчезнуваат и се заменети со јазикот на теологијата. Ова најмногу се гледа во *Прецесијата на симулакрумите*. Тој сеуште претендира да понуди историја на сликата во следната шема: Сликата е „рефлексција на базичната реалност“ (т.е. репрезентација; знакот и реалното се еквивалентни); таа ја „маскира и первертира базичната реалност“ (Марксовото поимање за идеологијата како лажна свет); таа ја маскира отсуството на базичната реалност (нападот на вистината на Ниче, метафизиката и репрезентацијата); таа „нема никаква релација со било каква реалност: таа самата е чист симулакрум“ (сликата на екранот) (Baudrillard 1991:19)

Овде некој би помислил дека шемата на Бодријар е помалку историска а повеќе систематска. Но одеднаш историјата повторно се враќа со одмазда по пат на смртта на

Бог, на страшниот суд и на воскресението. Првин, Бодријар ги именува четирите реда на сликата – редот на сакраментот, редот на злобата, редот на волшебството и редот на симулацијата – и прави разлика помеѓу знаци кои десимулираат нешто (првите два) и знаци кои десимулираат дека нема ништо (последните два). Оваа дистинкција за него означува пресвртна точка во историјата:

Првиот (рефлексијата и маскирањето на базичната реалност) имплицира теологија на вистината и тајноста (каде што сеуште припаѓа концептот на идеологијата). Вториот (маскирањето на отсуството на базичната реалност и чистата симулација) инаугурира доба на симулакрум и симулација во кое веќе не постои Бог, ниту страшен суд за да го одвои вистинитото од лажното, реалното формира сопствено вештачко воскресение, бидејќи се е веќе мртво и повторно родено однапред. (Baudrillard 1991:12)

Дискурсот на Бодријар го напушта подрачјето на историјата и современата култура и нурнува во еден вид на катастрофична теологија која, претпоставувам, засекогаш не остава со симулацијата, хиперреалното и со капиталот како систем на лебдечки означувачи кои не се врзани ниту со еден референт. Вистинска симулација. Меланхоличната фиксација на губењето на реалното преминува во желба да се отиде од другата страна на реалното, од другата страна на телото и на историјата. Тоа, на некој начин е религиска желба, желба за крајна трансценденција, која и кај Бодријар и кај Меклуан се постигнува низ медиумот. Можеме да се запрашаме што би нашле на крајот на имплозијата. Можеби постмодерна церемонијална веселба во глобално село. Но сепак не би можеле да претпоставиме тргнувајќи од тоа дека црната дупка ја апсорбира сета светлина, сите слики, сите симулации.

Бодријар почнува да ја развива својата теорија за медиуми во текстот *Реквиет за медиумите* објавен 1972 година во *Критиката на политичката економија на знакот*. Насловот е прилично ироничен бидејќи Бодријар допрва почнува да ја развива својата теорија за општество во кое медиумите ја играат клучната улога во конституирањето на новата постмодерност. Според тоа во текстот *Реквиет за медиумите* Бодријар всушност пишува реквиет на марксистичката теорија на медиумите тврдејќи дека Меклуан, со својата канадско-тексашка бруталност рекол дека Маркс, духовниот современик на

парната машина и железницата, станал застарен кога се појавил телеграфот. На отворен начин, својствен за Бодријар, тој кажува дека Маркс во својата материјалистичка анализа на производството буквално ги ограничил производните сили како привилегиран домен од кој јазикот, знаците и комуникацијата се исклучени.

Тој почнува да се дистанцира од марксизмот во *Реквијем на медиумите* и особено го напаѓа наводниот Марксов економски редуccionизам или продуктивизам и наводната неспособност на неговата теорија да го концептуализира јазикот, знакот и комуникацијата. Како пример за неуспехот на марксистичките категории да дадат адекватна теорија на медиумите, Бодријар ја критикува теоријата на медиумите на германскиот активист и автор Ханс Енценсберг, и неговиот обид да создаде социјалистичка стратегија за медиумите. Бодријар го отфрла овој напор како типично марксистички обид за ослободување на производните сили од оковите на производните односи, бидејќи Енценсберг не забележува дека масовните медиуми по својата природа се:

(...)антипосреднички и непреносни. Тие фабрикуваат не-комуникација, тоа е она што ги карактеризира, доколку некој се сложува со тоа да ја дефинира комуникацијата како размена, како реципрочен простор на говор и одговор, па оттаму и одговорност (не психолошка или морална одговорност, туку лична, меѓусебни корелации во размената)... тие ја спречуваат реакцијата правејќи ги сите процеси на размена невозможни (освен во различните облици на симулација на одговор, кои самите се интегрирани во процесот на трансмисија, со што со недопреното ја оставаат едностраната природа на комуникацијата). Тоа е вистинско апстрахирање на медиумите. А системот на контрола на општеството и моќта е вкоренет во тоа. (1978: 169-170)

Интересно е да се забележи дека Бодријар како авангарден, постмодерен теоретичар на медиумите во овој пасус искажува технофобија и носталгија за конверзација очи-во-очи, на која и дава предност (како на автентична комуникација) над помалку вредната и апстрактна медиумска комуникација. Оваа позиција создава бинарна дихотомија помеѓу „добра“ очи-во-очи комуникација и „лоша“ медиумска комуникација со што го испушта фактот дека општењето меѓу луѓето може да биде подеднакво манипулативно, искривено,

како и медиумската комуникација и однапред ја исклучува можноста за „одговорна“ или „еманципаторска“ медиумска комуникација.

Во втората студија во *Критиката на политичката економија на знакот* (1972), Бодријар забележува како „ТВ објектот“ станува средиште на домаќинството и ја има клучната функција на доказот и дека сопственикот е вистински член на потошувачкото општество. Се поголемата улога на медиумите во современото општество за Бодријар е еквивалентна на падот во постмодерно општество на симулациите од модерниот универзум на потрошувачката. Понатаму, следејќи го Меклуан, Бодријар ја толкува модерноста како процес на експлозија на претворање на се во стока, механизација, технологии и пазарни односи, додека постмодерното општество како бојно поле на имплозијата на сите граници, региони и разлики помеѓу високата и ниската култура, привидот и стварноста и скоро сите останати бинарни спротивставености кои ги поддржуваат традиционалната филозофија и општествена теорија. Понатаму, додека модерноста може да се опише како процес на зголемување на диференцијацијата на сферите на животот, постмодерноста може да се интерпретира како процес на де-диференцијација и придружна имплозија (Baudrillard 1981).

Развојот на електронските медиуми, особено телевизијата е важен чинител на постмодерната, заедно со брзото ширење на знаците и илузиите во сите домени на општествениот и секојдневниот живот. Кон крајот на седумдесеттите години Бодријар медиумите ги толкува како клучни симулациски машини кои репродуцираат слики, знаци и кодови, кои сочинуваат автономна област (хиперреалност) и кои почнуваат да играат клучна улога во секојдневниот живот и укинување на општественото. Бодријаровата анализа на симулациите и хиперреалноста веројатно претставува негов најголем придонес кон општествената теорија и критика на медиумите. Самиот поим симулација нуди битно средство за радикална општествена критика во време кога глумците симулираат политичари и шарлатаните симулираат ТВ-религија. Од друга страна поимот хиперреалност исто така е корисно орудие за општествена анализа на медиумското, кибернетичкото и информациското општество.

Бодријаровата анализа укажува на значајна промена во односите помеѓу претставувањето и стварноста. Порано се верувало дека медиумите отсликуваат, одразуваат или ја

прикажуваат стварноста, додека сега тие почнуваат да сочинуваат (хипер)реалност, нова медиумска стварност – „постварна од стварноста“ – каде што „стварното“ е подредено на репрезентацијата и води кон крајна дисперзија на стварното. Покрај тоа, во *Имплозија на значењето во медиумите*, Бодријар тврди дека умножувањето на знаците и информациите во медиумите го поништува значењето така што ја неутрализира и разводнува целата содржина – што е процес кој води и до колапс на значењето и до укинување на разликата помеѓу медиумите и стварноста. Во општество кое наводно е заситено со медиумски пораки, информациите и значењето „имплодираат“, претворајќи се во бесмислен „шум“, чист ефект без содржина и значење. Според тоа, за Бодријар информацијата е:

(...) директно деструктивна кон значењето и означувањето или ги неутрализира. Губењето на значењето директно е поврзано со разводнувачката и дестимулирачка дејност на информацијата, медиумите и мас медиумите....Информацијата ја проголта комуникацијата и општественото....информацијата го разводнува значењето и општественото во еден вид на небулозна состојба која воопшто не води во презаситување со иновација, туку до нешто сосема спротивно, во тотална ентропија. (1983: 96)

Бодријар го користи моделот на медиуми како црна дупка за знаци и информации, која ги впира сите содржини во кибернетскиот шум што веќе не пренесува смислени пораки во процесот на имплозија во кој целата содржина имплодира во форма. Овде се гледа начинот на кој Бодријар конечно на некој начин ја присвојува теоријата на Меклуан како своја, тврдејќи дека:

...(доколку е)медиумот порака, тоа тогаш значи не само крај на пораката, туку и крај на медиумот. Веќе не постојат медиуми во буквално значење на зборот (пред се зборувам за електронските) – т.е. за моќното посредување помеѓу една и друга стварност, помеѓу една состојба на стварното и друга – ниту по содржина ниту по форма. Стриктно зборувајќи, тоа е баш она што претставува имплозија: апсорбирање на едниот пол во другиот, краток спој помеѓу половите на сите диференцијални системи на значење, поништување на сите термини и конкретни противења, па според тоа и оние на медиумот и стварното. Оттаму неможност за било какво посредување, било каква дијалектичка интервенција меѓу нив или

едното на другото, циркулирање на сите медиски ефекти. Оттаму и неможноста на смилата(значењето), во буквална смисла на едностран вектор кој води од еден пол кон друг. Оваа критична , но сепак оригинална ситуација мора да биде промислена до самиот крај; таа е единствената која ни останала. Бескорисно е да се сонува за револуција преку содржина или форма, бидејќи медиумот и стварното сега се наоѓаат во една небулозна состојба чија вистина не може да се дешифрира.
(1991:102-103)

Бодријар всушност сугерира дека самиот проект за развивање на радикална теорија за медиумите е невозможен, бидејќи и не постојат медиуми како институции и машини на културата кои посредуваат помеѓу доминантните политички и економски сили и населението под нив.

Бодријар тврди дека медиумите и „стварноста“ имплодираат на таков начин што е невозможно да се направи разлика помеѓу медиумското прикажување и стварноста која тие наводно ја прикажуваат. Бодријар сугерира и дека тие ја интензивираат масификацијата така што создаваат масовна публика и омасовување на идеи и доживувања. Од друга страна, тој тврди дека масите ја апсорбираат целата медиумска содржина, го неутрализираат или дури и се спротивставуваат на значењето и бараат и добиваат повеќе спектакл и забава, со што уште повеќе ја еродираат границата помеѓу медиумите и стварното. Во таа смисла, медиумите имплодираат во масите до таа мера што е невозможно да се дознае каков ефект имаат на нив и на кој начин масите ги процесираат медиумите.

Доследно на ова, според неговото гледиште, медиумите ги заведуваат масите, репродуцирајќи го нивниот вкус, нивните интересирања за спектакли и забава, нивните фантазии и начини на живот, создавајќи имплозија помеѓу свеста на масите и медиумската фантазмагорија. На тој начин Бодријар прави краток спој во теоријата на манипулации која манипулациите на медиумите ги гледа како наметнати одозгора и создава масовна свест. Како и да е, бидејќи медиумите и масите го уништуваат значењето, бесмислено е изнесувањето на идеолошки критики на медиумските пораки бидејќи „медиумот е порака“. Во таа смисла медиумската комуникација нема никакви значајни пораки освен сопствените слики и шумот кои бесконечно упатуваат натаму-наваму кон други

медиумски слики и спектакли. Во *За заведувањето* (1979), Бодријар го користи разликувањето помеѓу „топли“ и „ладни“ медиуми на Меклуан, за да го опише начинот на кој медиумите ја проголтаат информацијата и го уништуваат значењето. Според Бодријар, медиумите ги земаат „топлите“ настани (спорт, војна, политички немири, катастрофи и т.н.) и ги трансформираат во „ладни“ медиумски настани, кои тој ги толкува како друг вид на настани и доживувања. Тој за разликата помеѓу телевизискиот пренос и присуството на спортскиот настан пишува:

Немојте да верувате дека во прашање е истиот натпревар: едниот е топол, а другиот ладен – едниот е натпревар каде што афектите, предизвикот и мизансценот се присутни, додека другиот го посредува модулиран преносот, (прикажување со флешбекови, враќања на снимката, крупни планови или снимки одозгора, различни агли и т.н.). Преносот на спортскиот настан на телевизијата е како да се пренесе настан, како што се холокаустот или Виетнамската војна, настани кои некој тешко може да ги разликува. (1979 :217)

За Бодријар, накрај сите доминантни медиуми стануваат „ладни“, со што го укинува Меклуановото разликување помеѓу топлиите и ладните медиуми. Односно, според Бодријар сите медиуми особено електронските медиуми немаат никаква врска со митот, сликата, историјата или со создавањето на значење (или идеологија). Телевизијата наместо тоа е интерпретирана како медиум:

(...) кој ништо не сугерира, кој магнетизира, кој е само екран, или прилично минијатуризиран терминал кој всушност веднаш создава во вашата глава – вие сте екран и телевизијата ве гледа. Телевизијата ги транзисторизира сите неурони и функционира како магнетна лента – како лента а не слика“. (1979:220)

Бодријар, Меклуан и екстаза на комуникацијата

Бодријар на некој начин го надминува Меклуан во толкувањето на телевизијата и останатите медиуми, само како технолошки форми, како машини кои примарно произведуваат технолошки ефекти во кои содржината и пораките или општествените цели се прогласуваат за ирелевантни и неважни. Гледаме како и тој самиот, како и Меклуан ги антропоморфизира медиумите (телевизијата ве гледа), што е форма на технолошки мистицизам и тоа подеднакво екстремно како и кај Меклуан.

Слично на Меклуан, Бодријар ги глобализира ефектите на медиумите претворајќи ги во демиурзи на новиот вид на општество и новите видови на доживувања. И тој го практикува Меклуановиот модел на сондирање и мозочни констелации на слики и концепти кои попримаат експериментална и привремена природа. Следствено на тоа, додека во *Реквијем за медиумите* изнесува теориски артикулирани тези за медиумите, во неговите студии за симулациите и подоцнежните списи, тој настојува да ги групира сликите, концептите и дескриптивните анализи, каде што медиумите често играат клучна улога, наместо систематски да артикулира добро дефинирана теориска позиција и поради тоа ја усвојува клучната Меклуанска литературна стратегија.

Сепак овде можеме да го спротивставиме Меклуановиот екуменски католицизам со Бодријаровиот донекаде пуритански протестантизам. Меклуан замислувал нов вид на глобална заедница и дури и нова универзална (медиумска) свест и доживување кои би настанале со ширење на глобалниот медиумски систем, глобалното село. Тој верувал и дека медиумите можат да го надминат отуѓувањето кое го создава апстрактната рационалност на културата на книгата која ја заменила новата синестезија и хармонизација на умот и телото, сетилата и технологијата. Бодријар, од друга страна, ги гледа медиумите како надворешни полубогови или идоли на умот – во согласност со протестанската метафора – која го заведува и фасцинира субјектот и која влегува во субјективност за да создаде распрсната свест и приватизиран и фрагментиран стил на живот. Според тоа, додека Меклуан на медиумите им припишува бенигна општествена судбина, за Бодријар функцијата на телевизијата и мас медиумите е да спречи одговор, да

ги изолира и приватизира индивидуите и да ги затвори во универзумот на симулакрумот во кој е невозможно да се разликува призорот од стварното и во кој единките повеќе го сакаат призорот отколку „стварноста“ (со што се намалува интересирањето за масите и нивниот привилегиран статус во филозофијата и општествената теорија).

Мас медиумите, според тоа, за Бодријар се орудија за „ладно заведување“ чиј нарцисоиден шарм се состои од манипулативно самозаведување во кое уживаме во игрите на светлата, сенките, точките и настаните во нашата свест додека ги менуваме каналите или медиумите или се вклучуваме на разни мрежи – медиумите, компјутерите, информатиката која не опкружува и која ни овозможува да станеме модулатори и контролори на огромниот арсенал на призори, звуци, информации и настани. Во таа смисла медиумите имаат разладувачки ефект (поради што и Бодријар допушта Меклуановото „ладно“ да се претвори во „свежо“) кое ги замрзнува луѓето така што функционираат како терминали на медиумите и комуникациските мрежи, кои се вклучуваат како клучен дел на сите оружја на комуникацијата. Субјектот тогаш, се претвора во објект како дел на врските на информативните и комуникациски мрежи. Интериоризацијата на трансмисијата на медиумот во екранот на нашата свест, тврди тој, ја брише разликата помеѓу јавното и приватното, внатрешниот и надворешниот простор – тие се заменети со медиумскиот простор.

Бодријар ја превртува Меклуановата теза за медиумите како проширувачи на човечкото, како екстериоризација на човечките моќи и за разлика од него кажува дека луѓето ги интернализираат медиумите и на тој начин стануваат терминали во медиумските системи – што претставува нов теориски антихуманизам. Окото и мозокот, по овој модел, ги заменуваат и останатите сетилни органи и раката како клучно средство на човековата пракса, како што обработката на информациите ја надоместува човековата пракса, и *tehne* и *poesis*.

Во *Екстаза на комуникацијата* (1987), Бодријар ги опишува медиумите како инструменти на бесмислата, транспарентноста и екстазата – во посебна смисла на овие зборови. Тој тврди дека постмодерниот медиумски простор, домашната сцена или приватната сфера со своите правила, ритуали и приватност се *per se* екстериоризирани или направени поексплицитни и транспарентни:

...на некој бесмислен начин каде што најинтимните процеси на нашиот живот буквално стануваат пасишта на медиумите (фамилијата Лауд во Соединетите држави, безбројни исечоци од руралниот и патријархалниот живот на француската телевизија). Од друга страна целиот универзум своеволно се разоткрива на вашиот домашен екран (сите бескорисни информации кои доаѓаат до вас од целиот свет, како микроскопската порнографија на космосот, бескорисна, излишна, како што е крупниот план во порно филмот): се тоа прави да експлодира сцената која порано била зачувана со минималното одвојување на приватното и јавното, сцена која е одиграна во ограничен простор.(1983:130)

Глетките од потрошувачкото општество и драмите од јавната сфера се надоместуваат со медиумски настани кои го заменуваат јавниот живот и сцени со екран кој моментално прикажува се без скрупули или колебање:

Опсценоста всушност почнува тогаш кога веќе нема глетка, нема веќе сцена, кога се станува транспарентно и веднаш видливо, кога се е изложено на груба и немилосрдна светлина на информацијата и комуникацијата. (1983:130)

Екстаза на комуникацијата: се е експлицитно, екстатично (вон или над самото себе) и бесмислено во својата провидност, детаљ и видливост:

Тоа веќе не е традиционална опсценост на она што е скриено, потиснато, забрането или заштитено; тоа е опсценост на видливото, толку многу видливо, многу повидливо од видливото. Тоа е опсценост на она кое веќе нема никакви тајни, она што потполно се разводнува во информацијата и комуникацијата. (1983:131)

Во екстазата на комуникацијата се станува провидно, транспарентно и веќе не постојат тајни, сцени, приватност, длабоки или скриени значења. Наместо тоа се јавува збрка од информации и комуникации во кои медиумите емитуваат и шират една бујна мрежа на заводливи и фасцинантни глетки и звуци кои се прикажуваат на нечиј сопствен екран или терминал. Со исчезнувањето на постоечките сцени (во домот, во јавната сфера), страста испарува во личните и општествените односи, меѓутоа затоа се појавува една нова фасцинација („сцената не возбудува, не фасцинира) во самиот универзум на медиумот и комуникацијата. Во него влегуваме во нова форма на субјективност во која стануваме

заситени од информации, слики, настани и екстази. Без одбрана и дистанца стануваме, чист екран, прекинувач на сите мрежи со влијание“ (1983:133)

Во медиумското општество, прекинуваат ерата на внатрешноста, субјективноста, значењето, приватноста и внатрешниот живот, а почнува новата ера на бесмислености, фасцинација, вртоглавица, моменталност и претерана изложеност. Во неговите, условно речено, поскорешни текстови (од осумдесеттите па наваму) кои настојуваат горе-долу да ги рециклираат (т.е. симулираат) неговите поранешни позиции, Бодријар продолжува да го свртува вниманието кон Меклуан како на голем теоретичар на медиумите на нашата епоха, иако повремено забележува дека би требало да се оди понатаму отколку што самиот одел во порекнување на тоа дека медиумите се творци на значењето или дека медиумската содржина или апаратот се важни.

Партиципацијата наспроти симболичката размена

Бодријар партиципацијата ја разбира идеолошки во контекст на критиката на моделите на комуникација кои само симулираат комуникација, обично по пат на конзумирање. Неговиот пристап не ги расветлува специфичните проблеми на Меклуановата дефиниција, но успева да привлече внимание на идеолошката природа на партиципацијата воопшто, што би можело да се искористи за решавање на некои амбивалентности и проблеми кај Меклуан. Би било бесцелно да се одрекува дека постои сличност во релацијата изразена во Меклуановата идеја за партиципација и Бодријаровиот концепт за симболичка размена. Концептот на партиципација е предмет на критичка опсервација во Бодријаровото *Огледало на производството*. Концептот на симболичка размена зазема многу форми во Бодријаровите пишувања. Генерално не се совпаѓа со било каков систем на вредности. Згора на тоа е анти-продуктивистички и вклучува уништување на знаци. Последната болест на капитализмот е, вели Бодријар, неговата неможност да се репродуцира симболично.

Сепак капиталот, разбран како код, може и симулира симболички процеси со признавање на различна вредност на секаква форма на ослободување. Како и Меклуан, Бодријар ги валоризира, по пат на експлицитен архаизам, таканаречените примитивни и племенски култури. Додека Меклуан ја најавува ретрибализацијата на пост-Гутенберговскиот свет, Бодријар користи „примитивни“ практики да го нападне највисокиот ред на симулацијата. И обајцата користат етнографски детали. Во некои случаи, нивните погледи конвергираат. За Меклуан, вицевите, шегите и афоризмите се физички и ментално полезни. Бодријар исто така ги третира вицевите и афоризмите како cool феномен.

Овие конвергенции потоа исчезнуваат затоа што за Бодријар партиципацијата го репродуцира системот на капиталистичкиот код. За него, партиципацијата: „има конотација која е премногу контрактибилна и рационална за да го изрази симболичкото“ (1975:123). Бодријар се обидува да објасни дека кодот на капиталот интегрира и симболичка варијабла под капата на партиципацијата, како знаковна вредност. И покрај ова, Бодријар сепак го истакнува симболичкиот радикал, нередуцираната другост во формите на непрестаната циркулација на говорот, кој одговара само на себе си. Во социолошка смисла тој употребува фрази како „конзумерско општество“, или „конзумирање на конзумирањето“ - како метафизички принцип. Станува збор за ослободување на анти-продуктивен потенцијал наспроти структуралната невозможност на системите, дефинирана од нивната внатрешна логика за разбирање на човековиот потенцијал, а не за производни сили. Бодријар признава дека тоа наликува на Меклуановиот мит за држава ослободена од анксиозност својствена на „назадните и неиндустриски земји“, чија назадноост и ладност ги подготвува за револуцијата на електричното доба. Меклуан (1964: 40) признава дека доаѓањето на електричните технологии создава серија на помали иритации (анксиозност и здодевност). Од друга страна, барем во теорија, неможе да се спори насилното влегување на Бодријаровото симболичко во семиургија.

Сепак, Бодријаровите забелешки за партиципацијата и не се однесуваат на Меклуановите тврдења за инволвираноста на корисникот на медиумите со топлите и ладните медиуми. Како и да е, Бодријаровите општи забелешки за партиципацијата фрлаат сенка на сомнеж врз Меклуановата верзија за процесот на семинација. Во негова статија за *Encyclopedia*

universalis, Меклуан тврди дека телевизијата тотално го ангажира гледачот (1968: 898–99). Тој е внесен во процес на конфигурација кој е постојано во тек, во однос на релативно малиот број на прозачни точки на екранот од кои сликата, според ова „перцептуалистичко“ гледиште, се создадени. Теоретизирајќи против етимолошката гранулираност на телевизијата во доменот на окото, активната партиципација на гледачот е главно тактилна, концепт структурно дефиниран во врска со интеракцијата на сите сетила.

Телевизискиот гледач се наоѓа на едно внатрешно патување што по надворешни критериуми изгледа како да е пасивно. Идејата дека некој може да се „залепи“ за екранот ја покажува Меклуановата фасцинација со тактилноста на телевизиското искуство. Ова внатрешно патување на централниот нервен систем во магнетното поле ја става телевизијата рамо до рамо со искуството со психоделичните дроги. Случајот на телевизијата е најекстреман и најважен пример за патриципативното искуство во списите на Меклуан.

Во *Симболичка размена и смрт*, Бодријар на дистинкцијата помеѓу ладни и топли медиуми ја придодава логиката на референцијата на знакот. Во топол и референцијален семиолошки режим, медиумот не е порака. Кога медиумот станува порака, се влегува во ладната ера на оперативна симулација. Ера која семиолошки е карактеризирана од неререферентни знаци на структурната револуција на вредноста. Монетарните знаци за Бодријар се ладни: без афект, разменливи, врзани за правилата на структуралниот систем и неповрзани со парасистемски вистински референти. Меѓутоа парите не се само медиум чија порака е циркулација и неповрзаност:

Повеќе не е станува збор за медиум, начин на циркулација на стоки, тие се самата циркулација, остварената форма на системот во својата апстрактна ротација.
(Baudrillard 1976:41)

Парите за него претставуваат чисто движење, хипер медиум. Бодријаровата употреба на „ладноста“ се надоврзува на често занемаруваниот аспект на концептот кој Меклуан го одредува со термините „rending“ и „wracking“. Ладните пари се самата циркулација, ослободена и од употребната вредност и од разменската вредност и со тоа ослободени од

пораки на размена. Тие се самите сопствена порака. Дисконектираните пари имаат моќ да ја „оформат и уништат“ секоја национална економија, бидејќи веќе не се поврзани со пазарот, со локалниот еквилибриум, со режим на производство и.т.н. (Baudrillard 1976: 41). Ладните пари имаат релација само со себе си, „партиципираат“ во сопствената инфлаторна спирала, во сопствените периодични падови. Како што наведува Меклуан (а Бодријар нагласува) со својата апстрактност и брзината на нивното движење, парите го надминуваат „топлиот“ хардвер, па дури и кредитот, со анархични последици.

Мора да се нагласи дека Бодријар до 1967-ма година е критичен кон делото на Меклуан, фокусирајќи се на нелогичноста на дистинкцијата топло-ладно и на парадоксалниот слоган „медиумот е пораката“. Меклуановиот оптимизам е базиран на „тоталното неразбирање на историјата и поконкретно на општествената историја на медиумите“ (Baudrillard 1967: 229). Неразбирањето на Меклуан, според Бодријар потекнува од неговата т.н. бинарна типологија на ладни и топли медиуми, околу која организирал модел на историјата во три фази. Иако неговата теза, повеќе или помалку е логично разработена, Бодријар ја нарекува нелогична и амбивалентна.

Како прво, во неговата дефиниција на „cool“ културата не дефинира за каков тип на „партиципација“ станува збор. Бодријар се прашува дали овој тип на партиципација е пасивен, како вид на емотивно вложување, дури можеби и зависност од телевизија. Или пак станува збор за активна партиципација која вклучува интелектуален и контемплативен однос. Бодријар тврди дека на ист начин не можеме да гледаме на кинетичка уметност и на слика на Вермер. Терминот „ладен“ не дозволува да се прави дистинкција помеѓу овие два начина на гледање на различни типови на дела. Бодријар исто така ги истакнува слабо разработените последици од воведување на топли медиуми во ладни култури (радио во неразвиените земји) или ладни медиуми во топли култури.

Бодријар вели дека, како и останатите слогани „медиумот е порака“ е лажен и редуccionистички (1967: 229). Но не смее да се игнорира. Меклуан тврди дека предметот-книга ја трансформирал цивилизацијата во својство на „фундаментално ограничување од систематизација која ја постигнува преку својата технолошка суштина“ наместо преку својата идеолошка содржина. Медиумите се технички предмети кои ги преобликуваат човековите односи. „Пораката на телевизијата“ не се наоѓа во сликите кои ги емитува,

туку во новите модели на односи и перцепцијата која ги наметнува и со тоа ја менува традиционалната структура на семејството. Понатаму, во случај на телевизорот, она што се перцепира, конзумира, асимилира (вистинската порака), помалку претставува конкретен спектакл, а повеќе една виртуелност на едноподругост на сите спектакли. Тоа е ТВ-објектот, медиумот, телевизија. Има ефект (ако не и функција) да го неутрализира живиот, уникатен карактер на она што го емитува, правејќи дисконтинуитетна „порака“ од своите програми, знаци поставени во апстрактната димензија на емитувањето. (Baudrillard 1967:229–30).

Бодријар опишува ефект на серија на истости кои раскрстуваат со замислата дека телевизиската порака има референт. Наместо тоа ја внесува во ланец во кој сликите на војна, на пример, имаат „транзитна“ или директна релација со друг вид на слики како оние на рекламите, наместо кон вистинските настани. Бодријар тврди дека телевизијата е предвесник на структурната револуција на вредноста. Во обид да ги однесе Меклуановите концепти во друга насока, Бодријар додава дека пораките реферираат на други пораки, а медиумите реферираат кон други медиуми. Овој однос зависи од концептот. Бодријар ги спротивставува ефектите на телевизијата како неодредената Африка и Западот. Во првиот случај, протокот на слики пренесува западни објекти, а во вториот телевизорот пренесува слики. Реципроцитетот на медиумите се сведува на „тоталитарна порака на конзументското општество“.

Постои уште еден начин да се цени Бодријаровото преиспитување на партиципацијата како форма на симулација. За него, општественото е редуцирано на телепатска функционалност: точки на контакт, процесирање на информации и размена, општа конективност, кодирајќи и декодирајќи под владеење на дигиталниот код (0/1). Просторот на општественото попушта пред просторот на симулацијата во која реалното е заменето со модели на симулакрумот. Во оваа конфузија постои губиток на критичка дистанца. Во *Симболичка размена и Смрт* Бодријар го објаснува губењето на критичка дистанца, а го позајмува директно од Меклуан. Во референдумскиот режим на животот дигиталното завземало сè. Најконкретната форма на дигиталното е тестот. Под постојано тестирање не постои дистанца за критичка рефлексивност, нема време за реакција и реформулација. Тоа е портрет на партиципација од третиот ред на симулацијата (1991:96). Селективно

кодираната порака ја дофаќа „реалноста“ во смисла на прашање/одговор на кое треба да се одговори со декодирање, со одбирање на еден од двата услови. Режимот на тестирање е форма на константен контакт или тактилна комуникација. Бодријар забележува дека Меклуан точно ја дијагностицирал тактилноста на масовните медиуми. Тактилноста е резултат на губењето на дистанцата помеѓу прашањето и одговорот во свет заситен со тестирање, сондирање, анкетирање итн.

Семиургија

Семиургија (*Sümiurgie*) е француски неологизам кој се употребува од раните 1970-ти во дискурси кои се засегнати со средини кои се под влијание на масовни медиуми.

Концептот и денес се среќава заедно со другите идентификувачки карактеристики на постмодерната, особено со својата наводна површноост и нихилизам. Многу мислител поимот го поврзуваат со Бодријар, иако постои линија која го поврзува со Меклуан по ова прашање во врска со неговиот поим на „масажа“. Сепак постојат многу битни разлики помеѓу Бодријар и Меклуан по прашањето на семиургија. Како и да е, наспроти многу уверувања, Бодријар не е првиот кој описно го разработил поимот семиургија.

Крокер и Кук (1986) на Бодријар му го припишуваат концептот „радикална семиургија“. Тие деривираат некои прилично екстремни консеквенци од овој концепт: не постои излез од чистиот систем на знаци на постмодерната; се се разменува внатре во системот; целото искуство се структурира релативно, како што вредноста на знакот е детерминирана од местото кое го заема во системот од кој произлегуваат сите вредности. Не постои вон-системска еманципација, како на пример воскреснувањето на природноста или вертикалното издигнување кон Битието. Во оваа смисла, искуството е мртво токму поради тоа што сме затворени во непрекинат ланец на размени, во структурален релационизам. Затоа тврдат дека доминантното културно расположение е – паника. (Genosko 1994: 113)

Психолошки гледано, паниката е пореметување кое се разбира како своевидна акутна форма на анксиозност. Во криза, паничното растројување го поприма обликот на напад каде што познатото, одеднаш се појавува како закана. Симптоматолошки, се појавува потење, губење на здив, срцева аритмија, пецкања, несвестица и.т.н. Накратко, остри емоции и физичка нелагодност концентрирани во нападот, кои потоа се повлекуваат.

Синдромот на паничен напад се карактеризира со два или повеќе напади месечно, кои потоа водат до предвидлива анксиозност и фобично однесување (Angst J 1995; 10: 57-59).

Социолошки гледано, на паниката се гледа како на симптом на нормално решавање на проблеми, феномен на колективното живеење кое не е карактеристично за постмодерноста. Паниката е прекршување во секојдневниот живот, отстапување кое е подложно на ограничено сфаќање со прилично механички карактер. Паниката е реакција на чувството на обземеноста, на совладувањето, накратко, одговор на стимул, некој вид на трагедија. Од постмодерен начин на гледање, паниката го одредува екстремниот начин на секојдневниот живот. Паниката не е ограничена на отстапувањето во прилагодливата економија. Таа е општа состојба, форма на живот, животот е итност. (Strahle and Bonfield, 1989: 567-573).

Траекторијата на мислата на Бодријар во неговиот, условно кажано, доцен период, не оди на линија на анализа на објекти во смисла на системи и структури како објекти на судбина. Како чисти знаци или кристали. Тие се енигматски, непознати и недостапни на знаењето на субјектот кон кој се индиферентни. Сепак анализата на објектите има некоја тенденција да се движи кон столбот на објектот и Бодријар го признава влијанието на описот на Барт (1987: 12–13), со што предлага дека се зголемува незначителноста на сцената и се појавува интерактивниот екран, автомобилскиот дизајн, конкретно посочувајќи го Цитроен. Тенденцијата овде е да се претстави преминот од автомобилот како вреден посед на кој се проектира и се фантазира, кон автомобилот како засолниште, партер кој ги истражува различните правци во, како што го нарекува Бодријар, „непречен интерфејс“ напуштајќи ја сликата на брзината, триумфот и фалусната репрезентација. Еден вид на екологија на возењето.

Даглас Келнер исто така, во својата критика на Бодријар (на што ќе се осврнам понатаму во текстот) го забележува концептот на „радикална семиургија“. Ја дефинира во Бодријаров дух:

Радикалната семиургија, производството, размножувањето и ширењето на знаци, создава општество на симулации владееени од хиперреалност: слики, спектакли,

симулациите се шират и тероризираат, фасцинираат и меморизираат.
(Kellner, 1987: 127–28)

Конкретно, „сатаната на радикалната семиургија“ имено е телевизијата. Според Келнер, Бодријар ја изедначува семиургијата со серија на „умирања“ (на општественото, употребната вредност, марксизмот, политичката економија, класата, феминизмот, итн.) Што конкретно убива телевизијата? Ги руши дистинкциите, го извлекува значењето, ја нарушува референтноста и ја блокира комуникацијата со симулирање на одговор кој е веќе интегриран во системот. Во оваа смисла, семиургијата е редуктивна, па според тоа и самата телевизија, додека од друга страна, Меклуан во својот опус гради своевидна одбрана на телевизијата.

Од друга страна Крукер и Кук ги бараат трагите од ова теоретизирање на Бодријар до делата на Меклуан. Затворањето на „окото на месото“ (теоретизирано од Свети Августин), го гледаат како симболизација на екстериоризацијата на човечките сетила во постмодерното искуство. Бестелесното око го превртува искуството со тоа што го затвора телото во затворен циклус на повторување во кој тоа станува сервомеханизам, кој е контролиран од дигитална логика и се активира со помош на медиумските технологии. Внатрешната меѓузависна структура на новата јамка е семиургијска. Крукер и Крук забележуваат дека:

Бодријаровото теоретизирање за „радикална семиургија“ во врска со воведувањето на „систем на слики“ како структура во општествената размена е многу слична со Меклуановиот концепт за „масажа“ на рациото на сетилата во кибернетското општество. (Kroker and Cook 1986: 298)

Технолошките екстензии на човековите способности (психолошки или физички) бараат „нов степен на соодноси“, како што кажува Меклуан во *Разбирањето на медиумите и Медиумот е порака*. Медиумот работи врз телото, како да прави масажа, со интензивирање на одредени особини, додека другите ги намалува. Со други зборови прави нов сооднос помеѓу нив. Терминот „сервомеханизам“ го употребува Меклуан за да опише како луѓето се однесуваат со технологиите, т.е. како некој себеси нарцистички си ги употребува екстензиите.

Меклуан го употребува митот за Нарцис за да покаже дека младиот и убав Нарцис не се вљубил сам во себе, како што обично се разбира митот. Нарцис се вљубил во технолошката екстензија на самиот себе си. Иако Меклуан ја препознава автоеротичноста на Нарцис наспроти љубовта на нимфата Ехо, сепак верува дека можноста да комуницира сексуално сепак може да се исправи. Тенкиот слој на вода која го дели Нарцис од неговиот двојник веќе не се меша со сексуалниот однос на Новиот Нарцис со својата екстензија (Genosko 1994:131).

Келнер исто така, ја поврзува семиургијата на Бодријар со Меклуановиот фокус на формата на медиумот, и тој го користи концептот „медиумска семиургија“ за да ги опише повеќекратните падови кон ентропија. Медиумскиот демиург претпочита нови општествени односи и искуства од знаците ослободени од своите концепти и референти.

Семиургиски гледано, масажата е унилатерална и Новиот Нарцис во најдобар случај би требало да ја симулира својата против-порака. Крокер и Кук (1986: 198) кажуваат дека Фекете ги дофатил семиургиските процеси во мислата на Меклуан. Но сепак експликацијата на Фекете е Бодијаровска. Фекете (1982:57–58) ги употребува Бодријаровите тврдења за медиумската фабрикација на не-комуникација и спречувањето на одговорот, за да ја демонстрира аналитичката вредност на полисемичката смисла на масажата кај Меклуан.

Семиургијата и масажата демонстрираат јака сила која го ремоделира општественото искуство. Тие се слични како масовни процеси, но ефектот на процесирање од страна на масите е доста различен.

Бодријаровата семиургија е разорна сила со замки, кочници, колапси, која го редуцира и симулира искуството и комуникацијата. Практично е алиенирачка. Технолошката масажа, исто така може да биде болна, исцрпувачка и збунувачка и бара заштитни механизми. Меклуан верувал дека оваа отапеност бледи со текот на времето и подоцна се враќаат сензитивноста и свесноста. Новите промени во односите на сетилата бараат одредени перцептивни преместувања, кои се стресни. Исто така и нова сетилна рамнотежа која произлегува од овие поместувања. Психолошки гледано, масажата ја стимулира циркулацијата и автоматски е еманципаторска во врска со општествената комуникација.

Од друга страна семиургијата во крајна линија се занимава со себе си, во релации на затворен ситем.

Во овој случај, објектот е „состојба на значење и форма“ кој е детерминиран од сопствените независни и спротивставени односи со други објекти. Накратко, вредноста на објектот е детерминирана од страна на системот во кој опстојува. Во анализата на Бодријар, станува збор за теоријата на дизајн на школата Баухаус, која воспоставува кодирани комбинаторички можности водени од максимата: „за секој објект и секоја форма постои означеното – неговата функција“ (Baudrillard 1972: 244–45). Бодријар, раѓањето на системот на објектите го поврзува со Баухаус:

Баухаусот ја институционализира универзалната семантизација на средината во која се станува предмет на функционална анализа и означување. Целосна функционалност. Целосна семиургија. (1972: 230)

Во одредена средина се е објект, а секој од елементите можат да се манипулираат (да се раздвојат и да се состават). Оваа оперативна семиологија или семиургија ја опфаќа контролата на партиципацијата во околината, т.е. сите „партиципираме“ во дизајниран свет по пат на „циркулација на знаци и пораки“ (1972: 251). Со други зборови партиципацијата има природа на симулакрум затоа што е условена од комбинаторичките можности на кодот.

Бодријар пројавува особен интерес за дизајнирани околии. Анализата на објектите претпоставува, опкружувањата во кои тие се наоѓаат да ги гледаме како проблеми кои треба да се решат. Решенијата доаѓаат од страна на внатрешните дизајнери кои креираат апстрактни модели, лично уредување или решение според сопствен вкус. Атмосферата е калкулус од бои, материјали, форми, пресметана рамнотежа на тонови и ритам, далеку зад поетичните, метафорички, па дури и субјективни квалитети на предметите.

Бодријар дизајнот го третира како мета-политичка економија на знакот кој бара „комуникација“ помеѓу луѓето и околината по пат на пролиферација на знаци и пораки. Овој проект е формулиран во смисла на залечување на отуѓените релации, но на крај служи само за подобро да ги подреди и задржи учесниците на своите места (во својата

апстрактна одделност) во системот, па така тој верува дека „оригиналната“ комуникација е структурно оневозможена (Genosko 1994:90).

Бодријар тврди дека Меклуан ова го предвидува во „возвишениот режим“. Според Меклуан екологијата е сервисна околина „отаде природата“, планетарното село е вмрежено. Бодријар тврди дека ваквиот вид на природа е реконституиран, како овошен напиток, како околина, преку „кристали со симулирани вкусови“. Иако може да се генерализира дека Меклуан и Бодријар имаат слично разбирање за животната средина како семиургија и масажа. Бодријар не го дели Меклуановиот оптимизам бидејќи партиципацијата и комуникацијата во овој дизајниран универзум не се дораснати за неговата возвишена визија на автентична комуникација: реципрочна, симултана (моментална и непосредувана), транспарентна, интерперсонална, размена помеѓу луѓето, која ја разбива дигиталната логика на кодот и ја крши структурата на комуникациската мрежа со внесување амбиваленција во пораките.

Имплозија и реверзибилност

Меклуан под „имплозија“ подразбирал извлекување од просторите и времето меѓу компонентите. Имплозијата, според Меклуан настанува со помош на револуциите во телекомуникациите. Првенствено од брзината на новите медиуми која ги реконфигурира „сите операции, сите информации, сите асоцијации“ (McLuhan; 1967:12).

Во духот на критичката литература, Бери Сمارт (Smart 1992:126-128) забележува дека во рацете на Бодријар, Меклуановата изрека дека: медиумот е порака, сама се преработува до нагласување на формата. Бодријаровиот интерес за формата (особено во неговите анализи за објектот и масовното општество), за Сمارт кулминираат во имплозијата на медиумите и масите, давајќи ја Бодријаровата верзија на изреката „пораката е порака (mass(age) is the message)“. Бодријар ја користи оваа верзија да покаже, дека масите се форма на имплозија која одбива социјализација. Имплозијата ја укажува катастрофата на колапсот на медиумот кон формата на масите. Според Бодријар имплозијата не ја создава интимноста

на Глобалното село. Новите шеми за инклузивно структурирање постулирани од Меклуан го даваат нивниот универзум; инерција, тишина, индиферентност. Заситени од комуникација, човечките односи се редуцираат на точки на „контакт“. Овде Бодријар го превртува Меклуановото поимање на имплозијата, но не кон експлозија, туку закопувајќи ја во индиферентноста на масите. И самиот тврдел дека некаква (прото-Бодријарова) „фатална реверзибилност“ владее над настаните:

една од опсервациите на И Чинг во *Книгата на промените*, некаде пред 3000 години, е дека: кога нешто ги достигнува своите граници, се свртува наопаку – прави пресврт во своите карактеристики (McLuhan 2008:8)

Реверзибилноста или превртувањето, е клучна за Бодријарова критичка пракса која ја користи за читање на мислители против самите себе си. Поконкретно, Бодријаровата хипотеза во врска со општественото се потпира на реверзибилноста, како и на реапсорпција и рециклирање. Тој тврди дека развитокот и успехот на институциите кои застапуваат „социјализација“ истовремено го означуваат уништувањето и регресот на општественото.

Клучен дел во оваа теза е реверзибилноста: сите дефиниции на општественото се реверзибилни. Како што се повеќе од општественото се произведува нанадвор, така навнатре се повеќе се неутрализира. Симулациите на општественото нанадвор – особено оние кои еманираат од медиумите – го закопуваат. Додека општественото се уништува од страна на медиумите, тоа се реапсорбира од она што самото го произвело – имено масите. „Обратната шема“ била користена од Меклуан за да го објани превртувањето индуцирано од брзината, од експлозија во имплозија, централизацијата кон децентрализација, од механичкото до органското. Примерите на Меклуан се типично разновидни, но можат да се сумираат под генералниот принцип дека: „во времетраењето на фазите на нивниот развој сите работи се појавуваат во форми кои се спротивни на она што на крај го претставуваат“ (2008:46)

Сите овие описи се конзистентни со Меклуановата хипотеза за брзината. Сите технолошки екстензии на телото ја зголемуваат моќта и брзината. Структурите на моќ се менуваат од електричните и електронски брзини кои ги бришат маргините и создаваат

центри насекаде во генерализирана имплозивна комуникација, „инстант имплозија и инверзија на просторот и функцијата“. Глобалната димензија на имплозијата за Меклуан создава поле на тотална инклузивна свест. Во ова поле се развива носталгија за постарите шеми на комуницирање, како и на моменти кај Бодријар.

Ограничувања на Меклуановата и Бодријаровата теорија на медиумите – критиката на Даглас Келнер

Медиумите несомнено играат се поголема улога во нашите лични и општествени животи и драматично ја имаат трансформирано нашата економија, политика и општество и тоа на начин на кој дури сега почнуваме да стануваме свесни. Живеејќи во таа голема трансформација, која можеби е исто толку значајна како и преминот од феудализмот во индустриски капитализам, вклучени сме во процес на драматична мутација која дури сега почнуваме да ја разбираме, додека влегуваме во храбриот нов свет на заситување на медиумите, компјутеризацијата, новите технологии и новите дискурси. Бодријаровиот придонес лежи во неговото свртување на вниманието кон овие иновации и трансформации и во тоа што нуди нови концепти и теории со кои истите можат да се разберат. (Kellner 1989)

Сепак, останува сомнеж во тоа дали медиумите имаат толкаво влијание какво што им го припишува Бодријар и дали неговата теорија нуди соодветни концепти за анализирање на комплексните интеракции помеѓу медиумите, културата и општеството денес. Во овој дел Даглас Келнер сугерира дека постојат три субординации кои ја доведуваат во прашање Бодријаровата теорија на медиуми, ја подриваат нејзината теориска и политичка употребливост и кои го покренуваат прашањето околу статусот на постмодерната теорија на општеството. Келнер се обидува да покаже дека ограничувањата на Бодријаровата теорија можат да бидат врзани со неговото некритичко претпоставување на одредени позиции на Меклуанова теорија на медиумите и оттаму пораните критики на Меклуан

можат исправно и корисно да се применат и на Бодријар. Неговата критика сугерира дека, навистина, Бодријар е „новиот Меклуан“ кој го препакувал Меклуан во нов постмодерен претставник на културата.

Првенствено, во она што може да се нарече формалистичка субординација. Според Келнер, Бодријар, како и Меклуан и дава предност на формата на медиумската технологија над она што би можело да се нарече медиумски апарат и на тој начин ги сведува содржината, значењето и употребата на нивната чисто формална структура и ефекти. Бодријар – многу повеќе отколку Меклуан, кој барем изнесува некаква историја на медиумите и анализа на медиумското опкружување – настојува да ја апстрахира медиумската форма и влијанието од медиумското опкружување и на тој начин ги исклучува политичката економија, медиумската продукција и медиумското окружување (т.е. општеството во целина) од својата теорија. Како факт кој се спротивставува на издвојувањето на формите и влијанието на медиумот од контекст, Келнер наведува дека употребата и влијанието на медиумите треба внимателно да бидат истражени и проценети во посебни контексти:

Разликите меѓу контекстот и употребата, формата и содржината, медиумот и стварноста се распрскуваат во Бодријаровата еднодимензионална теорија во која глобалните тези и избрзаните прогласувања ги надоместуваат внимателната анализа и критика (Kellner 1989;40)

Бодријар, според Келнер, може да тврди дека всушност самите медиуми се издвојуваат од конкретноста на секојдневниот, општествен и политички живот и нудат апстрактни привиди на вистински настани кои сами стануваат многу постварни од „стварното“ кое наводно го прикажуваат. Дури и тоа да е точно, вели тој, анализата на медиумите би требало во најмала рака да се обиде да ги преконтекстуализира медиумските слики и привиди, а не само да се фокусира на површината на формата на медиумите. Понатаму, наместо да оперира со моделот (на формалните) влијанија на медиумите, тој смета дека попожелно би било да се оперира со дијалектичка перспектива која на телевизијата и на останатите медиуми и дава повеќекратни улоги.

Друг проблем за Келнер претставува тоа што Бодријаровиот формализам го подрива проектот на критиката на идеологијата и за разлика од неговите тврдења дека содржината е медиумски небитна и ирелевантна, Келнер предлага да се сфати дијалектичката форма и содржина во медиумската комуникација, како би се видело на кој начин медиумските форми ја сочинуваат содржината и на кој начин содржината секогаш е формирана или структурирана, додека самите форми можат да бидат идеолошки. Исто како кога формата на конфликтот/разрешувањето на комедијата на ситуацијата проектира некое идеолошко видување кое покажува дека сите проблеми можат лесно да се разрешат во постоечкото општество или кога формите на насилан конфликт во акционите и авантуристичките серии, како суштина на реалноста, проектираат конзервативен поглед на човековиот живот како бојно поле на кое најспособните опстојуваат и просперираат. Во дијалектичката теорија на медиумите, телевизијата би имала повеќекратни функции (и потенцијални декодирања) во кои понекогаш предоминантни би биле идеолошките влијанија, додека во други случаи и времиња медиумот каков што е телевизијата функционира само како бучава или низ чисто формални ефекти кои во центарот на својата анализа ги става Бодријар.

Според тоа, не постои вистинска теорија или пракса на толкување на културата. Во Бодријаровата (се повеќе анти-) теорија на медиумите, која отсјајува и анти-херменевтска предрасуда која го порекнува значењето на содржината и која е против интерпретацијата. Ова не води до втората субординација во Бодријаровата теорија во, која една многу подијалектична позиција е подредена на есенцијализам на медиумите и на технолошки детерминизам. Бидејќи, според Бодријар, технологијата, на пример на телевизијата ја одредува нејзиното влијание (еднонасочна трансмисија, семиургија, имплозија, уништувањето на значењето и на општественото), а не било каква содржина или порака (т.е. и за Бодријар и за Меклуан медиумите се пораката) и начинот на кој е направена и се користи во специфични општествени системи. (Kellner 1989)

За Бодријар, технологијата на медиумите и семиургијата се демиурзи на медиумската пракса и влијание, одвоени од начинот на кој ги користат одредени економски и политички интереси, поединци и групи и општествените системи во кои тие функционираат. Бодријар на тој начин ги издвојува медиумите од општествените системи

и ја есенцијализира нивната технологија како доминантна општествена сила. За разлика од Бодријар, може да се каже дека капиталот и понатаму претставува примарна детерминанта на медиумската форма и содржина во неокapиталистичките општества како што и државниот социјализам помага да се одредат формата, природата и влијанието на технологиите во социјалистичките општества. Бодријар, како и Меклуан, често прави суштински разлики помеѓу медиуми како што се телевизија и филм, припишувајќи посебна суштина на едниот, а посебна на другиот. Сепак е крајно проблематично, смета Келнер, доколку апаратите кои се толку комплексни, противречни и повеќестрани, како што е телевизијата (или филм или кој било мас медиум), да се сведат на нивните формални својства и влијанија или на нивната технолошка суштина. Оттаму за теориите на медиумите во капиталистичките општества попожелно е на медиумите да се гледа како на технологии кои служат на одредени интереси и кои имаат специфични политички и економски влијанија (а не само чисто технолошки). Попожелно е, тврди Келнер:

(...)да се види дијалектиката помеѓу медиумите и општеството во посебни историски конјуктури, да се види начинот на кој општествената содржина, трендови и императиви помагаат да се конституираат медиумите, кои потоа влијаат на општествениот развој и помагаат во создавањето на општествената реалност. (1989:125)

Спротивно на ова, според Бодријар, медиумите денес едноставно прават еден симулиран, хиперреален и бесмислен поглед на светот, а дијалектиката на медиумите и општеството е преспоена со нов вид на технолошки детерминизам. Политичките импликации на оваа анализа се: создавањето на алтернативен медиум, или алтернативна употреба или форма на постоечките медиуми е бескорисна, бидејќи според него медиумите по својата природа, по самата своја суштина се против емаципаторските политики или било кој проект на трансформација на општеството. Таквите цинични гледишта првенствено одат во прилог на конзервативните интереси кои во моментот ги контролираат медиумите за сопствен интерес.

Трето, постои субординација на интерпретацијата на културата и политиката кај Бодријар, која кај него создава т.н. теорицистичка субординација:

Со други зборови, како што Луј Алтисер ги подредувал конкретните емпириски и историски анализи на она што тој го нарекува „теориска пракса“ – поради што е критикуван за „теоретизам“ – Бодријар ретко кога спроведува внимателна анализа или ги наведува текстовите на медиумите и наместо тоа едноставно се впушта во прилично апстрактни теориски осврти. Тука неговото теоретизирање од фотелја или за ТВ екранот може да се спореди со архивското теоретизирање на Фуко или со подеталните и посистематичните теории и критики на медиумите и тоа, се плашам, воглавно на штета на Бодријар (1989:130)

Според Келнер, Бодријар исто така ригорозно го избегнува незгодниот, меѓутоа значаен терен на културолошката и медиумската политика. Во неговата теорија на пример, вели Келнер, воопшто нема ништо што би се однесувало на алтернативните медиумски практики, кои најверојатно во потполност и однапред ги исклучува, бидејќи според неговото видување, сите медиуми се само произведувачи на бучава, не-комуникација, истребени значења, имплозија и така натаму. Во *Реквијем за медиумите*, Бодријар експлицитно тврди дека сите комуникации на масовните медиуми стануваат жртва на масовно потчинување, т.е. наметнување на модели:

Во суштина, есенцијалниот Медиум е Модел. Она што е потчинето не доаѓа од дневниот печат, од телевизорот или радиото: туку она што е реинтерпретирано со формата на знакот, артикулирано во модели и управувано од кодот (како што стоката не е она што е индустриски произведено, туку она што е посредувано со размена во вредносниот систем на апстракцијата) (Baudrillard 1981:175-176)

Сите субверзивни комуникации, според Бодријар, мораат да ги надминат кодовите и моделите на медиумската комуникација – и на тој начин и самите мас медиуми, кои постојано ги преведуваат сите содржини и пораки во нивни кодови. Следствено на тоа, не само општите избори, туку и генералните штрајкови станале агенсии на шематско редуцирање. Во оваа (првобитна) ситуација:

Вистинските револуционерни медиуми во текот на мај „1968“ беа сидовите и нивниот говор, ситото и печатените постери и рачно насликаните огласи, улицата каде што говорот почнал и се разменува.... Улицата, во таа смисла е алтернативен

и субверзивен облик на мас медиумите, затоа што за разлика од кај овие постојните, не е реификувана потпора на пораката на која не може да се одговори, не е систем на трансмисија од далечина. Таа е простор за симболичка размена на говорот – ефемерна, смртна: говор кој не е одразен на Платоновитиот екран на медиумите. Бидејќи е институционализиран со репродукцијата, сведен на глетка, говорот умира. (1981: 196-177)

Во цитираниот текст Бодријар ги спојува сите поранешни револуционерни стратегии и модели на „субверзивна комуникација“ со „агенсите на шематско редуцирање“ и уште еднаш овде манифестира носталгија за директен, непосредуван и реципрочен говор („симболичка размена“) кој го порекнува медиумското општество. Прогонет од метафизиката на појавното која исчезнува, Бодријар ја вреднува непосредната комуникација со посредна (со помош на јазикот, знаците, кодовите и.т.н.) па дури и романтизира одреден облик на комуникација (говорот на улицата) како единствена вистинска субверзивна или револуционерна комуникација или медиум. Тој, доследно на својата теорија, повикува на некаква (неолудитска) „деконструкција“ на медиумите „како системи на не-комуникација“ и оттаму и на ликвидирање на постојните функционални и технички структури на медиумите.

Наместо Бодријаровата утопија на непосреден говор – која и самиот ја напушта во неговите текстови од осумдесетите – Келнер кажува:

(...)проект на структурално и техничко рефункционазирање на медиумите, кои претходно го предлагале Брехт, Бенџамин и Енценсберг. Бодријар, од друга страна, не само што експлицитно ги напаѓа сите облици на медиумската комуникација како нереволуционерни, туку конечно, кон крајот на седумдесеттите години, ја напушта својата посветеност на револуционерната теорија и сосема го отфрла поимот за револуционерна комуникација и субверзивните културни практики. (Kellner 2003:44)

Згора на тоа, Бодријар станува помалку раздразлив, дури и непријатен во неговите подоцнежни списи кога станува збор за алтернативни медиуми. Во *Екстаза на комуникацијата* Бодријар пишува, (а Келнер напоменува да обрне внимание на морализаторскиот код во овој пасус):

Збрката која владее над комуникациските мрежи е вештачки заситена со вештачко изјаснување, аргументирање, укинување на заштитните простори. Ја подигам слушалката на телефонот и се е тука; целата маргинална мрежа ме грабнува и ме малтретира со неподдржлива добра верба во се што сака и полага право на комуникацијата. Слободното радио: тоа говори, пее, се изразува себе си. Во ред, тоа е сочувствителната бесмисленост на неговата содржина. Во термините кои малку се разликуваат за секој медиум резултатот е: просторот, оној на FM фреквенцијата, се покажал како заситен... Говорот е можеби слободен, меѓутоа јас сум помалку слободен од порано: Повеќе не успевам да знам што сакам, просторот е толку заситен, а притисокот на сите оние кои сакаат да бидат слушнати е толку голем. Упаѓам во негативна екстаза на радиото (Baudrillard 1983:131-132 во Kellner 2003)

За разлика од оваа критика полна со презир, Келнер тврди дека алтернативната телевизија, радио и филм, нудат поинаков вид на медиуми со различни форми, содржини, цели и влијанија од оние на мејнстрим медиумите. Еден радикален медиумски проект оттаму би се обидел да ја смени и формата и содржината на медиумите, како и начинот на кој се организирани и неговите социјални функции. Во едно социјалистичко општество, мас медиумите би биле дел од комуналната јавна сфера и алтернативните медиуми би биле достапни на сите групи и поединци кои сакаат да учествуваат во медиумската комуникација. Тоа би претпоставило драматично ширење на пристапот кон медиумите и на тој начин и медиумските системи, кои би имале потреба од повеќе канали, технологија и општествена посветеност на демократска комуникација. За да се сочува нивната независност, предлага Келнер, ваквите системи мора да ги финансира државата, меѓутоа и не да ги контролира – воглавно како телевизите во неколку европски земји. Тие би морале да функционираат и како попростапни кон локалната публика, како системите во Соединетите Држави, каде што одреден број на канали е оставен за јавна употреба и се пристапни на секој, без било какво дискриминација.

Во Остин во Тексас, на пример, имаме повеќеканален систем со два канала кои се резервирани за градските власти, еден градски образовен канал кој може да се користи од школскиот систем на Остин, еден за редовни неделни емисии на групи

кои се посветени на телевизијата со јавен пристап и два канала отворени за сите, за било каква употреба (на тие два канала во моментот доминираат религиозни, музички и спортски програми). Овој систем до сега се покажал како функционален, овозможувајќи им скоро на сите поединци или групи шанса да создаваат и емитуваат сопствени програми и ставови. (Kellner 1983:50)

Алтернативниот медиумски систем на тој начин би им понудил можност на опозициските, контрахегемонистички поткултури и групи да прават програми во кои ги искажуваат сопствените гледишта, противења и борби кои се спротивставуваат на омасовувањето, хомогенизацијата и пасивноста, кои Бодријар и многу други им ги препишуваат на медиумите. Алтернативните медиуми им допуштаат и на маргиналните и опозициски гласови да ги оспорат доминантните погледи на светот, вредностите и стиловите на живот и да овозможат ширење и раст на алтернативните поткултури и заедници.

Бодријаровиот теоретизам, пак, во потполност ја заобиколува културолошката пракса и станува се поодвоен од политичките борби и секојдневните проблеми, истакнува Келнер:

Краткиот осврт на Бодријаровата теорија ме наведува да изнесам три заклучоци:

1. Постмодерната теорија е прилично сиромашна како теорија на медиуми.
2. Самата слабост на постмодерната теорија поставува фундаментални прашања за статусот на самата постмодерна теорија на општеството.
3. Заклучувам, дека е потребен попоткрепен критички фокус на Бодријаровата теорија на медиуми (како и на останатите негови теории) – за разлика од славењата и ласкањето кое барем до сега – барем во некои кругови – ја опкружува појавата на Новиот главен дискурс. Доколку Бодријаровата теорија е неадекватна, тогаш потребни ни се нови теории кои ќе ги осветлат значајните улоги на медиумите во современото капиталистичко општество. Таквите теории на постојат – што донекаде е и дел од привлечноста на Бодријар, кој барем се обидува да понуди нова теорија на медиуми која одговара на неговата тема – и создавањето на некоја друга теорија е предизвик кој ни го нуди Бодријар. (Kellner 83:189)

За Келнер, рефлектирајќи на Бодријаровата теорија на медиуми води до заклучок дека оваа медиумска теорија е импровизирана теорија и ги репродуцира ограничувањата на Меклуановата теорија: формализам, технолошки детерминизам и есенцијализам.

ЗАКЛУЧОК

Ова истражување се темели на комплексната врска помеѓу Меклуан и Бодријар во врска со концептите порака и семиургија, имплозија, партиципација и влијанието на фразата „медиумот е пораката“. Обата се теоретичари на медиумите без кои (особено Меклуан) не би можела да се замисли било каква посериозна анализа на медиумите. Даглас Келнер, а и многу други Бодријар го нарекуваат – новиот Меклуан.

Маршал Меклуан несомнено е фигура која ќе остане забележана како еден од најголемите теоретичари на медиумите воопшто. Тој прв сериозно се зафаќа со нивното проучување и влијание врз општеството иако во прво време и не бил сфаќан сериозно од многумина негови современици кои со скепса па дури и потсмев гледале на неговите теории. Творец е на легендарната „Гутенбергова галаксија“ и на „Разбирање на медиумите“, книги кои оставаат длабока трага во теоријата на медиуми и воопшто во општествената теорија.

Неговиот бекграунд е во литературната теорија, меѓутоа набрзо целосно се предава на проучувањето на медиумите и нивната улога во општеството. Самиот гради теорија за разбирање на историјата на човештвото низ фазите на развој на технологијата на медиумите. Оттаму и неговата поделба на топли и ладни медиуми која станува и еден вид на слоган кој потоа го преиспитува и користи самиот Бодријар, а на овој или оној начин и речиси сите теоретичари на медиумите.

Меклуан ги нагласува технолошките карактеристики на самиот медиум како клучни во карактерот и влијанието на самиот медиум. Технолошката компонента на самиот медиум ја поврзува директно со сетилата на човекот, а со тоа и со самите нерви, самиот мозок.

Според него постојат спојни точки каде што самите електромагнетни бранови се спојуваат со нервните завршетоци. Неговата теорија инсистира дека со развивањето на медиумите и нивната експанзија се случува еден вид на поврзување помеѓу центрите на медиумска моќ во светот. За него брзината на пренесувањето на информацијата е клучна. Со зголемувањето на таа брзина се намалува времето потребно на примателот на пораката да ја добие истата. Во таа смисла, во услови на бесконечна брзина на пренесување на информацијата и од друга страна скратувањето на просторот и времето т.е. брзината на временско и просторно патување- човештвото неизбежно се движи кон т.н. „глобално село“. Овој концепт е исто така клучен во теоријата на Меклуан, а денес веќе постојано се користи низ целиот свет. Иако самиот Меклуан не му придава на поимот негативна конотација. Напротив тоа го смета како нужен напредок и крајна точка на цивилизацијата во смисла на технолошкиот развој на технологијата. Еден вид на технолошки оптимист.

Од друга страна Бодријар има сосема поинаков бекграунд иако на крај и самиот се посветува на теории за развој на медиумите и нивното општествено влијание. Пред се тој првин се бави со социолошки теми но користи методи на структуралистичка лингвистика за образложување на своите тези, а подоцна станува и еден од ретките постмодернисти кој самиот себеси се нарекува постмодернист.

Бодријаровата критика на Маркс и воопшто на марксизмот, отвора нови визури за согледување на современите општествени текови. Тој дури го обвинува Маркс дека неговата критика на политичката економија не е доволно радикална. Дека самата критика претставува модел, калап преку кој се толкуваат сите општествени форми (религија, право, култура....) па и самата историја, изумрените системи на организација, па дури и иднината. Неговата критика не е насочена кон Марксовиот напор за градење на револуционерна социјална теорија, туку кон историскиот материјализам како средство да се постигне истата. Бодријар се обидува да ги ослободи работниците од „работната сила“ како концепт. Како фантазма за човековата суштина создадена од политичката економија, а продолжена од самиот Маркс. Марксовиот концепт за труд е најдлабоко поврзан со тој на политичката економија, која што ја критикува. “Човекот е исправен спрема природата како сила“, “делува врз природата“, “инвестира вредност во природата“, “таа вредност потоа ја екстрахира“, се ова е економска терминологија на политичката економија, која

самата претпоставува антропологија на “освојување на природата“, а е применета врз неекономски поими како човек и природа. Така Бодријар би забележал, разликувањето меѓу Маркс и политичката економија не е толку големо како нивното совпаѓање.

За да ја развие својата критика, Бодријар ги употребува концептите на современата структуралистичка лингвистика. Структуралистите го разбиваат лингвистичкиот знак на означувач (јазичен термин), означено (намерено значење) и референт (објект кон кој покажува означувачот). Она што структуралистите успеале да го покажат е дека означувачите се апстрахирале од означеното и од целиот општ свет на објекти (референти). Самите структуралисти тврдат дека оваа ситуација е природна и неизбежна, додека пак Бодријар оди чекор понатаму и вели дека баш ова одделување е суштината на политичката економија. Автономноста на означувачот не се случува само во „кралството“ на јазикот туку во сите аспекти на општествена размена. Целата Бодријарова критика всушност почива врз ова „прелевање“ на структуралистичката терминологија и апарат од сферите на јазикот, врз сферите на општественото. Така за него капитализмот го одвојува означувачот од означеното и го прави означувачот свој сопствен означувач. Она што е битно за еден дезодоранс не е тоа што му е дадена употребна или разменска вредност, ниту пак што се оттуѓил од експлоатираните работници што го произвеле. Тајната на оваа стока е што таа може да ги трансцендира сите „референти“ и да стане комплетно одвоен објект на размена, и дека човекот што го конзумира може да најде „значење“ во него, кое е тотално разделено од механизмите на производство и дистрибуција. Тоа што се конзумира не е веќе предмет, обременет со материјалност и сложени циклуси деривирани од труд и природа. Туку е чисто и едноставно елемент на кодот.

Со самото повикување на симболичка размена, Бодријар како да поставува теоретски врски со Хабермас. Кај Хабермас со концептот на симболичка интеракција се дополнува концептот на работна сила. На некој начин обид да се додаде Вебер на Маркс. Овде симболичката интеракција само се додава на трудот, додека Бодријар со францускиот структурализам зад себе, успева да ја измести целата природа на теоретскиот објект и прави сосема поинаква концепција за општеството. Во својата *За критика на политичката економија на знакот*, се става во рамка на марксистичката мисла, во *Огледало на производството*, веќе почнува радикално да го критикува Маркс, за веќе со

Симболичка размена и смрт тотално да го отфрли. Во понатамошната негова мисла фигурираат негови автохтони поими како „симулакрум“, „симулација“, „хипер-реалност“, „маси“ и „симболичка размена“, со кои се обидува да создаде радикална слика за светот во кој живееме.

Во повеќе интервјуа Бодријар отворено го признава влијанието на Меклуан во врска со анализата на медиумите, особено на телевизијата. Сепак Бодријар на некој начин ја испревртува неговата теза за глобално село кое е преплавано со информации и дека достапноста до тие информации ја зголемува слободата. Според Бодријар, не постои заеднички код помеѓу испраќачите и приемниците (масите) во медиумот. Не постои ниту атмосфера на село, ниту „право на одговор“. Тој е фокусиран на теоретизирање на симболички ефективните форми на одговор.

За Бодријар, размената на симболите врз медиумите е вон контрола и знаците апсолутно немаат референт, туку реферираат самите на себе или на други знаци. За Меклуан, пак самиот медиум е екстензија на сетилата и низ него човекот воспоставува некоја директна дури и органска, нервна врска. Низ историјата на медиумите (што за Меклуан е и историјата на цивилизацијата) тие само го зголемувале опсегот и брзината на комуникација притоа поврзувајќи ги луѓето. За разлика од Бодријар, кој од друга страна се обидува да не биде историчен пропагирајќи теорија на радикални резони во историјата. Гради сопствен поглед на историскиот развој на човештвото, низ теоријата за развој на симулацијата. Како што за Меклуан технолошкиот развој на медиумите ја карактеризира цивилизацијата, така кај Бодријар тоа се фазите на развој на симулацијата. Тој развој кулминира со губењето на знаците и пораките во медиумскиот простор и губењето на секаква суштина и значење.

Бодријар не го валоризира комуникативниот контакт. Од друга страна Меклуан инсистира на тактилноста, како некој вид на под-мускулен одговор како вид на „длабински ефект“ од телевизијата. Тој ја објаснува имплозијата преку креативно учество на примателот на пораката дури и со еден вид на религиски оптимизам. За разлика од него пак Бодријар е песимист и ја воведува тезата за масите како сунѓереста материја, на која главната карактеристика и е неактивност и индиферентност како клучен антипод на Меклуановата имплозија како позитивен ефект на скратување на времето и просторот.

И за двата мислители, имплозијата е извлекувачка, субтрактивна форма (за просторот и времето но и за општественото) но се остварува на различни начини. За Меклуан во глобална заедница за чија инволвираност не се знае, а за Бодријар, за инволвирачки, контролиран центрипетален колапс на кој му се заканува катастрофална експлозија. Исто така, местата каде што лингвистички се преплетуваат овие два мислители, вредно е да се спомене и проблематизирањето на поимот на партиципација од страна на Бодријар. Дали воопшто и постои партиципација во медиумската спрега? Бодријар тука, доследно на својата теорија за инхибирање или воопшто непостоење на комуникацијата, го критикува Меклуан за нејасност во дефинирањето на поимот партиципација. Понатаму се обидува дури и парите да ги извлече од контекст на партиципацијата со што заклучува дека самите партиципираат единствено во самите себеси.

Како и да е, мора да се признае дека Бодријар и покрај неговите критики упатени кон Меклуан, сепак во многу негови трудови присвојува делови од теоријата на Меклуан, па дури и неговата терминологија: топли, ладни медиуми, имплозија, па дури и самиот слоган „медиумот е пораката“, со таа разлика што ги поставува во обратна позиција од Меклуан, каде што наместо партиципација се случува симболичка размена. Бодријар отпрвин односот кон Меклуан го гради од позиција на нео-марксистички критичар, но понатаму во своите дела тој однос се менува и главно би можел да се опише како амбивалентен. Најсигурно е да се каже дека на моменти ставовите на двата мислители конвергираат, на моменти дивергираат. Но поврзаноста не може да се спори.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА:

- Angst, J. (1995) *History and epidemiology of panic*. European Journal of Psychiatry 10 (suppl. 2):57-59
- Ardagh, J. (1977) *The New France: A Society in Transition 1945–1977*, London: Penguin.
- Barry, S. (1992) *Modern Conditions, Postmodern Controversies*, London: Routledge.
- Bataille, G. (1985) *Visions of Excess: Selected Writings, 1927–1939*, trans. Allan Stoekl, Carl R. Lovitt and Donald M. Leslie, Jr, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Baudrillard, J. (1967) "Marshall McLuhan: *Understanding Media*", L'Homme et la societe 5, July- September.
- Baudrillard, J. (1975) *The Mirror of Production*, Telos Press: St. Louis.
- Baudrillard, J. (1981) *For a Critique of the Political Economy of the Sign*, Telos: St. Louis.
- Baudrillard, J. (1983) *The Ecstasy of Communication*. BayPress: Port Washington, N.Y.
- Baudrillard, J. (1989) *From Marxism to Postmodernism and Beyond*, Cambridge, UK and Palo Alto: Stanford University Press and Polity Press.
- Baudrillard, J. (1983) *In the Shadows of the Silent Majorities*, New York: Semiotext(e).
- Baudrillard, J. (1967) Review of *Understanding Media* in *L'Homme et la Societe*, Nr. 5, pp. 227.
- Baudrillard, J. (1983) *Critique of the Political Economy of the Sign*, St. Louis: Telos Press.
- Bodrijar, Z. (1991) *Simbolicka razmena i smrt*, Decije novine: Gornji Milanovac.
- Bodrijar, Z. (1991) *Simulakrumi i simulacija*, Svetovi: Novi Sad.

- Bodrijar, Z. (1991) *Fatalne strategije*, Knjizevna zajednica Novog Sada: Novi Sad
- Donald, T. (1971) *The Medium Is the Rearview Mirror: Understanding McLuhan*, Montréal and London: McGill-Queen's University Press.
- Douglas, K. (2003) *Media Spectacle*, London and New York: Routledge.
- Fedorovych R.O. (1998) *Object as vortex: Marshall McLuhan & material culture as media of communication*, Simon Fraser University.
- Fekete, J. (1977) *The Critical Twilight*, London: Routledge & Kegan Paul
- Fiore, Q. (1968) *War and Peace in the Global Village*. New York: Bantam Books
- Frankovits, A. (1984) *Seduced and Abandoned: The Baudrillard Scene*, Glebe, NSW: Stonemoss Services.
- Fulford, R. (1971) "From Gurus We Always Get Enigmas," *The Toronto Star*.
- Genosko, G. (1994) *Baudrillard and Signs: Signification Ablaze*, London: Routledge.
- Gidens, E. (2003) *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet.
- Jameson, F. (1995) *Postmodernizam u kasnom kapitalizmu*, Art press, Beograd.
- Marchessault, J. (2005) *Marshall McLuhan Cosmic Media*, SAGE Publications Ltd: London
- Kastels, M. (2000) *Uspon umreženog društva*, Zagreb: Golden marketing.
- Kellner, D. (1989) *Jean Baudrillard: From Marxism to Postmodernism and Beyond*, Stanford: Stanford University Press.
- Kroker, A. (1980) "Capital of Hell," *Canadian Journal of Political and Social Theory* No.4.
- Levinson, P. (2004) *Digital McLuhan: A guide to the information millennium*, Routledge: London.

Lorimer, R. (1998) *Masovne komunikacije*, Beograd: Clio.

Лотман, J. (1976) *Семіотика фільма*, Београд: Інститут за фільм.

Manovich, L. (2014) *Software is the Message*, *Journal of Visual Culture* April 2014 vol. 13 no. 1 79-81. doi: 10.1177/1470412913509459

McLuhan, M. and E. McLuhan (1988) *Laws of Media: The New Science*, Toronto: University of Toronto Press.

McLuhan, M. (March 1969) "A Candid Conversation with the High Priest of Popcult and Metaphysician of Media", *Playboy*, March 1969.

McLuhan, M. (1962) *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*. Toronto: University of Toronto Press.

McLuhan, M. and Quentin Fiore (1989) *The Medium Is the Massage: An Inventory of Effect*. New York: Bantam Books.

McLuhan, M. (1994) *Understanding Media: The Extensions of Man*. Cambridge, Mass., and London, England: The MIT Press

McLuhan, M. (2008) *Razumevanje Medija: Mediji kao čovjekovi produžeci*, Tehnička knjiga: Zagreb.

McLuhan, M. (1969) *The Mini-state and the Future of Organization*, The McLuhan Dew-Line Newsletter, vol. 1, no. 8, p. 12.

McLuhan, E. and Zingrone, F. (eds) (1997) *Essential McLuhan*, Zingrone, Routledge, London

Murray, R. S. (1991) "The Theatre of Confluence I," *Descant* 73.

Orwell, G. (2013) *1984*, Penguin Modern Classics.

Schindehette, S. (1991) "As Bombs Fell on Baghdad, Three CNN Reporters Scored a Coup", *People*, February 4, 1991, Vol. 35 No.4. (пристапено на 03.12.2015)
<http://www.people.com/people/archive/article/0,,20114346,00.html>

Sloterdijk, P. (1987) *Critique of Cynical Reason* Minneapolis: University of Minnesota Press.

Strahle, M. W. and Bonfield, E. H. (1989) *Understanding Consumer Panic: A Sociological Perspective*, in NA - Advances in Consumer Research Volume 16, eds. Thomas K. Srull, Provo, UT : Association for Consumer Research, pp.: 567-573